

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра нової та новітньої історії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему:

«Кіпрське питання у греко-турецьких відносинах в 1974 -2004 роках»

Виконав: студент IV курсу

денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 «історія та археологія»

Єлчієв Магомед

Керівник: к.і.н., доц.

Ченчик Дмитро Володимирович

Рецензент: д.і.н., доц.

Миколенко Дмитро Валерійович

Харків 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Спроби заморожування кіпрської проблеми у 1974 – 1993 рр. та відносини між Афінами та Анкарою.....	12
РОЗДІЛ II. Кіпрське питання між Грецією та Туреччиною в контексті розширення Європейського Союзу на Схід в 1993 – 2004 р.....	40
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Протягом багатьох десятиліть Кіпр був важливим стратегічним об'єктом для політики провідних держав Європи. В умовах важливого геополітичного становища, Кіпр ставав ареною протистояння могутніх держав протягом багатьох століть. Оскільки у різні історичні періоди територія Кіпру належала – давнім грекам, Римській та Візантійській імперіям, хрестоносцям, британській короні та Венеціанській республіці і Османській імперії, тому на його території склалася строката етнічна та конфесійна ситуація.

У нинішніх реаліях неврегульованість кіпрського питання є однією із найбільш актуальних зовнішньополітичних проблем у відносинах між Європейським Союзом з одного боку, та республіками Греція і Туреччина – з іншого. Не зважаючи на те, що в останні роки Туреччина, обравши багатовекторну модель зовнішньої політики, приділяє значну увагу розвитку відносин із країнами Близького Сходу, європейський напрям залишається найбільш пріоритетним для неї.

Проблема Кіпра протягом десяти років є однією із найбільш складних конфліктних ситуацій Східного Середземномор'я, а також однією з гострих територіально-регіональних проблем. Цей конфлікт, як і будь-який інший, має багато векторів, а його учасники мають різні ступені залученості до його вирішення, що змінюються залежно від поточної геополітичної ситуації.

Актуальність питання обумовлена також тим, що даний територіальний конфлікт відбувається на території ЄС, оскільки Кіпр є наріжним каменем та перепорою у вступі Туреччини до складу Європейського союзу. А Греція та Туреччина є учасниками НАТО, що додає проблем та нових обставин на міжнародній арені.

Об'єктом дослідження є греко-турецькі двосторонні відносини та їх окремий напрям у вигляді кіпрського територіального конфлікту.

Предмет дослідження – особливості еволюції кіпрського питання та впливу його на двосторонні греко-турецькі відносини.

Хронологічні межі роботи охоплюють період 1974-2004 рр. – від початку загострення проблеми на Кіпрі, до спроб врегулювання конфлікту під час вступу Кіпру до ЄС.

Нижня хронологічна межа зумовлена військовим переворотом, здійсненого військовою хунтою «чорних полковників» влітку 1974 року та військовою операцією Туреччини на Північному Кіпрі. Верхня хронологічна межа зумовлена ініціативою ООН у врегулюванні Кіпрської проблеми та проведенням 24 квітня 2004 р. референдуму щодо об'єднання Кіпру, відповідно до Плану Аннана.

Територіальні межі дослідження охоплюють острів Кіпр, Грецька Республіка, та Турецька Республіка, також територія Європи при аналізі суспільно-політичних процесів та міжнародних відносин у вирішенні кіпрської проблеми. Подекуди, для кращого висвітлення теми, було здійснено вихід за вказані територіальні межі.

Історіографічний огляд літератури:

Великий дослідницький інтерес до вивчення даного конфлікту прослідковується у грецькій та турецькій історіографії через безпосередню спільність культурних, релігійних, політичних зв'язків греків та грецьких кіпріотів, турків та турецьких кіпріотів.

Дослідження Кіпрської проблеми є надзвичайно складним та водночас цікавих у пошуку механізмів та стратегій її вирішення. Саме тому наукова розробка зазначеної проблематики має дуже високий рівень. Також, дослідження Кіпрської проблеми не втрачає актуальності через його тривалість.

Важливу роль у дослідженні відіграють наукові праці, присвячені генезі кіпрського конфлікту та його значення у міжнародних відносинах. Важливо зазначити, що з 1990-х років турецькі та грецькі дослідники стали виявляти набагато більший інтерес до кіпрської проблематики, хоча багато в чому їх праці є політично заангажованими.

Вивченням проблеми врегулювання кіпрського конфлікту займалися дослідники з різних країн, тому серед використаних досліджень можна виділити декілька груп праць – української, російської та західної історіографії.

Серед праць української історіографії слід виділити праці С. Ковальського¹, який досліджував процес зародження міжетнічного протистояння на Кіпрі та вказував на іноземну зацікавленість сторін, що поглиблювала політичний конфлікт та дозволила впровадити військову присутність Греції та Туреччини на Кіпрі. Вважав Кіпрський конфлікт показовим в багатьох моментах, в першу чергу через неоднозначність причин та складність структури відносини між Туреччиною та Грецією у контексті Кіпрського питання. На думку вченого, дослідження причин довготривалих етнополітичних конфліктів дозволяє розкрити їх механізми та структуру, що дає можливість виявляти типові проблеми для аналогічних за своєю структурою конфліктів, що, в свою чергу, допомагає розробити ефективний та логічний шлях їх вирішення.

Дослідження Кіпрської проблеми неможливе без аспекту європейської інтеграції. В українській історіографії, при великій кількості праць з європейської інтеграції, конкретних праць щодо європейського аспекту кіпрської проблеми майже немає. Серед найважливіших праць у цьому напрямку є статті С. В. Ковальського², О. В. Троніної³.

У 2017 році Ясірова Ю. Ф.⁴ присвятила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук проблемі партійної структури Кіпру в контексті європейської інтеграції.

Серед досліджень російської історіографії варто виділити роботи ученого О. М. Бредіхіна¹. У його працях розглядаються основні стадії кіпрського

¹ Ковальський С. В. Формування міжетнічних протиріч на Кіпрі в 1960–1963 рр.: правовий аспект // Гуржіївські історичні читання. 2012. С. 296–298.

² Ковальський С. В. Кіпрський досвід євроінтеграції (1970–1980-ті рр.) // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин. Луганськ, 2006. Вип. 2. С. 86–89.

³ Троніна О. В. Кіпрський конфлікт: історико-політологічний аналіз // Науковий Вісник Дипломатичної Академії України. 2003. Вип. 8. С. 144–151.

⁴ Ясірова Ю. Ф. Партійна система Республіки Кіпр в умовах євроінтеграції: дисертація на здобуття ступеня кандидата політичних наук. Маріуполь, 2017. 238 с.

конфлікту, взаємини великих держав навколо Кіпру після Другої світової війни і до 2005 р., коли розпочала переговори між Анкарою та Брюсселем про вступ Туреччини до ЄС.

М. Ф. Каневська у своїй праці вказувала на поліпшення турецько-грецьких відносин після зустрічі прем'єр-міністрів обох держав у Давосі 1992 р.²

Позитивним змінам у турецько-грецьких відносинах після 1999 р., на етапі переговорів між турецьким міністром закордонних справ І. Джемом та його грецьким колегою Г. Г. Папандреу, присвячено статтю Ю. С. Кудряшової³. Також про потепління у стосунках між Туреччиною та Грецією висвітлена інформація у статті А. Г. Гаджієва⁴.

У праці А. А. Улуняна оглядово висвітлюються відносини Греції з Туреччиною у 1980–1990-ті рр.⁵ Слід відзначити і монографію В. А. Шмарова, в якій автор зачіпає відносини між Туреччиною та Грецією з 1970-х рр. У контексті двосторонніх турецько-грецьких відносин розглядається питання про бажане для турецької еліти членство в ЄС і пов'язане з цією проблемою Кіпрське питання⁶.

А. Сулейманов головною причиною нерозв'язання кіпрської проблеми вказував такі чинники як – політика Туреччини, Греції, Великої Британії та ЄС. Також дослідник вказував на проблему відсутності сформованої кіпрської ідентичності та небажання сторін йти на поступки.

¹ Бредихин О. Н. Кипрский конфликт: генезис и основные этапы развития: автореф. дис... на уч. степени канд. полит. Наук. Москва, 2006. 31 с.; Бредихин О. Н. Кипрский конфликт в системе международных отношений // МЭиМО, 2003. № 4. С. 54–62.

² Каневська М. Ф. Эгейский вопрос в греко-турецких отношениях // Россия в мировой политике. М., 2003. Ч. 2. С. 138–154.

³ Кудряшова Ю. С. Перспективы дальнейшего сближения Турции с Европейским Союзом и его последствия для России. Институт Ближнего Востока. Востоковедный сборник (выпуск восьмой). М., 2007. С. 104–132.

⁴ Гаджиев А. Г. Высадка в Афинах: к итогам визита Р. Т. Эрдогана в Грецию. URL: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/17-05-10e.htm> (дата звернення: 01.04.2022).

⁵ Улунян А.А. Политическая история современной Греции. Конец XVIII в. 90-е гг. XX века. М.: ИВИ РАН, 1998. 331 с.

⁶ Шмаров В. А. Особенности политики империализма в Восточном Средиземноморье. М.: «Наука». 1986. 256 с.

Серед західних дослідників слід вказати Д. Лідней¹, який досліджував спільні завдання досягнення Європейського Союзу, приєднання Кіпру та пошук рішення по Кіпрському питанню. Автором розглядаються також відносини між ЄС та Туреччиною та Грецією, а також розглядається питання економічних вигод для кожної сторони.

Т. Калайзакі² вивчаючи роль Сполучених Штатів Америки у греко-турецьких відносинах прийшов до висновку, що США не змогли урегулювати конфлікт між Туреччиною та Грецією, оскільки саме два уряди повинні мати політичну мужність і бажання приймати рішення. Однак, дослідник вказує також на вплив США відносно розрядки обстановки та недопущення збройного конфлікту у греко-турецькому протистоянні..

Дослідник Б. Румеллі зазначав, що членство Греції в ЄС обмежувало позитивну роль Євросоюзу у вирішенні турецько-грецьких проблем³. Також Б. Румеллі належить стаття «Лімінальність та увічнення конфліктів: турецько-грецькі відносини в контексті суспільного устрою до ЄС»⁴. Автор спираючись на інтерв'ю з грецькими та турецькими політиками та лідерами громадянського суспільства проаналізував особливості греко-турецьких відносин та окреслив ймовірні шляхи забезпечення та співпраці між Грецією та Туреччиною.

Однією з найбільш фундаментальних праць використаних у дослідженні греко-турецьких відносин та долі Туреччини стосовно ЄС, є праця-проект – Т. Докоса, Н. Точчі, А. Пальми і Ч. Касапоглу – «Греко-турецькі відносини та кіпрська суперечка: вплив на сценарії Туреччини та ЄС»⁵. У даній праці автори

¹ Lindley D. Cyprus' Road to European Union Accession Missed Opportunities to Promote a Cyprus Solution // Hellenic Studies. Vol 11. No 1.2003. P. 37-56. URL: <https://ejournals.lib.uoc.gr/index.php/hellst/article/view/878> (дата звернення 23.05.2022).

² Kalaitzaki T. US mediation in Greek-Turkish disputes since 1954. Mediterranean Quarterly // Duke University Press. 2005. Volume 16. Issue 2. P. 106–124. URL: <https://read.dukeupress.edu/mediterranean-quarterly/article-abstract/16/2/106/1532/US-Mediation-in-Greek-Turkish-Disputes-since-1954> (дата звернення: 09.05.2022).

³ Rumelli B. The European Union's impact on the Greek-Turkish conflict: A Review of the Literature // Working paper series in EU border conflicts studies. Birmingham, 2004. No. 6. P. 45.

⁴ Rumelili B. Liminality and perpetuation of conflicts: Turkish-Greek Relations in the Context of Community-Building by the EU // European Journal of International Relations. 2009. P. 224.

⁵ Dokos T., Tocci N., Palm A., Kasapoglu C. Greek-Turkish relations and the Cyprus dispute: impact on Turkish and EU scenarios. URL: https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/project_papers/feature/greek_turkish_relations_and_the_cyprus_dispute_impact_on_turkey_eu_scenarios (дата звернення: 23. 05.2022).

вказують, що грецько-турецькі відносини зазнали значного напруження протягом багатьох років і, ймовірно, залишаться складними в довгостроковій перспективі. Також автори звертають увагу на небажання обох сторін до предметної дискусії та подальших переговорів для повної нормалізації греко-турецькі відносин.

У вивченні турецько-грецьких відносин привертають увагу статті турецького дослідника Т. Бахчелі. Наприклад, у статті «Кіпр в еру після холодної війни: рух до угоди»¹ розкрито підготовку Республіки Кіпр до членства в ЄС на початку 1990-х років. Щодо придбання озброєнь Республікою Кіпр для стримування можливої агресії з боку Туреччини та Турецької Республіки Північного Кіпру Т. Бахчелі зазначає не тільки небезпека гонки озброєнь, але її економічну не вигідність внаслідок збільшення видатків на оборону.

Джерельна база дослідження.

В цілому, виявлена джерельна база з вивчення історії кіпрського питання є досить репрезентативною, що дозволяє розглянути основні питання теми, вирішити поставлені мету і завдання.

У роботі проаналізовано документи офіційного характеру урядів Туреччини та Греції, промови та виступи державних діячів цих країн, міждержавні договори та угоди, матеріали міжнародних організацій, виступи політиків, а також протоколи переговорів та зовнішньополітичні документи учасників світової політики. У цих офіційних документах розкривається загальна концепція міждержавних відносин, визначається зовнішньополітичний курс держави. Джерельна база представлена:

Документами міжнародних організацій – резолюції Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН², щодо проблеми Кіпру, «План Аннана»¹.

¹ Bahcheli T. Cyprus in the Post-Cold Era: Moving Toward a Settlement?//Greek-Turkish Relations and U.S. Foreign Policy.P.20.

² Резолюції Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН. URL: https://www.un.org/depts/los/general_assembly/other_general_assembly_documents.html (дата звернення: 01.05.2022).

Документи Європейської комісії, Європейської ради та Європейської парламенту дають уявлення про те, як змінювалася позиція ЄЕС/ЄС щодо вступу Туреччини та Кіпру до ЄС².

Важливим видом джерел є міжнародні договори, проекти договорів, конвенції та угоди. Цінним джерелом з вивчення Егейської проблеми у турецько-грецьких відносинах є «Конвенція з морського права» ООН, прийнята 10 грудня 1982 р. в Монтего Бей, зокрема, стаття 76 Конвенції присвячена визначенню «континентального шельфу» Егейського моря³.

Серед джерел з Кіпрської проблеми викликають інтерес «Договір про гарантії», підписаний 16 серпня 1960 р. між Республікою Кіпр, з одного боку, та Грецією, Туреччиною, Великою Британією – з іншого⁴, Проект з проголошення Кіпру, представлений Генеральним секретарем ООН у квітні 1985 р.⁵ У цих документах відзначається прагнення третіх сторін приймати участь у вирішенні Кіпрського питання.

У дослідженні відносин між Грецією та Туреччиною, значущу роль відіграв Давоський переговорний процес, важливими джерелами якого є – «Греко-турецьке комюніке» 1988 р., що включає переговори в Давосі, Брюсселі, Афінах, та Анкарі⁶.

Ще однією цінною групою джерел є виступи вищих посадових осіб країн. Наприклад, виступ міністра закордонних справ Республіки Кіпр Георгієса Якову перед Радою Безпеки ООН у зв'язку з проголошенням незалежної

¹ The Comprehensive Settlement Of The Cyprus Problem. 31 March 2004. URL: <https://web.archive.org/web/20120328062304/http://www.zypern.cc/extras/annan-plan-for-cyprus-2004.pdf> (дата звернення: 01.05.2022).

² Документи ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> (дата звернення: 05.05.2022).

³ United Nations Convention on the Law of the Sea (done at Montego Bay, December 10, 1982) Article 76. URL: https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.P.53 (дата звернення: 10.05.2022).

⁴ Treaty of Guaranty. Signed at Nicosia on 16 August 1960. URL: http://www.mfa.gr/images/docs/kypriako/treaty_of_guarantee.pdf (дата звернення: 14.05.2022).

⁵ Draft statement and consolidated Draft agreement presented by the Secretary – General in April 1985 // Turkish Policy on Cyprus and efforts to solve the Cyprus Problem. Nicosia, 1999. P. 50.

⁶ Major Greek – Turkish Communiques in 1988 // Fascell D. Committee on Foreign Affairs. Tampa: Foreign Affairs, 1988. December 28. P. 13–18.

«Турко-Кіпрської» держави¹, Промова Генерального секретаря ООН К. Вальдхайма від 9 серпня 1980 р.²

Метою дослідження є дослідити вплив на греко-турецькі відносини Кіпрського питання, що передбачає виконання таких **завдань**:

- прослідкувати еволюцію кіпрської проблеми після 1974 року;
- визначити характер греко-турецьких відносин у період 1974-1993 рр.;
- проаналізувати ключові суперечності між двома країнами, які виникали завдяки конфлікту навколо Кіпра;
- розглянути двосторонні відносини та кіпрське питання у контексті розширення Європейського Союзу на Схід;
- охарактеризувати особливості взаємовідносин між Грецією та Туреччиною в 1993 – 2004 рр. під підготовки Кіпру до вступу у ЄС.

Методологічну основу дослідження міжнародних греко-турецьких відносин складають загальнонаукові принципи, а також широкий спектр методів, використаних при докладному розгляді питань та проблем міжнародного порядку та сучасної дипломатії. Аналіз ґрунтується на історико-логічному та політологічному підходах до проблеми Кіпру у системі міжнародних відносин.

При написанні роботи використовувалися такі методи: загальні методи дослідження (аналіз, синтез, індукцію, дедукцію) та спеціальні наукові методи дослідження: системний, історико-логічний, порівняльний, геополітичний та метод моделювання.

Спеціальні історичні методи (історико-генетичний, метод періодизації, проблемно-хронологічний, системно-функціональний) застосовані для встановлення причинно-наслідкових зв'язків у процесі розвитку міжнародних відносин в системі кіпрського питання. Дослідження змін, що відбувалися в різних історичних умовах.

¹ Выступление Г. Иакову перед Советом Безопасности ООН в связи с провозглашением незаконного «Турко-Кипрского государства». Никосия, 1983. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-1983> (дата звернення: 05.05.2022).

² The U.N. Secretary – General's opening statement on 9 August 1980. URL: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/issue/straittimes19800809-1> (дата звернення: 05.05.2022).

Вказана методологічна база дозволила здійснити науково-обґрунтований аналіз мети й завдань, сформулювати обґрунтовані висновки наукового дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному вивченні проблеми Кіпрського конфлікту та її впливу на двосторонні відносини Афін та Анкари.

Автором вперше:

- на основі комплексного аналізу джерел, досліджено, вплив кіпрського конфлікту на взаємовідносини між Грецією та Туреччиною, на переговорний процес про вступ Туреччини до ЄС;
- проаналізована роль окремих чинників, зокрема поведінки та тактики відсторонення ЄС та США в процесі вирішення кіпрського питання;

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (84 пункти). Загальний обсяг роботи складає 70 сторінок, із них основного тексту – 58.

РОЗДІЛ І

СПРОБИ ЗАМОРОЖУВАННЯ КІПРСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ У 1974 – 1993 РР. ТА ВІДНОСИНИ МІЖ АФІНАМИ ТА АНКАРОЮ

На сьогоднішній день неврегульованість кіпрського питання є однією із найбільш актуальних зовнішньополітичних проблем у відносинах між Європейським Союзом з одного боку, та республіками Греція і Туреччина – з іншого. Не зважаючи на те, що в останні роки Туреччина, обравши багатовекторну модель зовнішньої політики, приділяє значну увагу розвитку відносин із країнами Близького Сходу, європейський напрям залишається найбільш пріоритетним для неї.

Проблема Кіпра протягом десяти років є однією із найбільш складних конфліктних ситуацій Східного Середземномор'я. Цей конфлікт є багатогранним, а його учасники мають різні ступені залученості до його вирішення, в залежності від геополітичної ситуації.

Кіпр, протягом історичного розвитку знаходився під впливом давніх греків, Римської та Візантійської імперій, хрестоносців, британської корони тощо. Проте у 1570-1571 рр. Кіпр було завойовано Османською імперією, під егідою якої перебував більше трьохсот років.

Починаючи з XIX ст. етнічні греки прагнули покласти край османському пануванню і об'єднати Кіпр з Грецією на основі ідеї енозісу. Після того як у 1878 р. Кіпр став англійським, спочатку де-факто, при номінальному суверенітеті Османської імперії, а після Першої світової війни – вже і де-юре, грецькі вимоги про возз'єднання острова з історичною батьківщиною посилюються. Це було викликано як боротьбою Греції за незалежність у 1821–1829 рр. та зростанням міжобщинної ворожості, і наступними греко-турецькими війнами 1919–1921 рр. У жовтні 1931 р. на острові пройшла велика демонстрація греків, що переросла у повстання із вимогами про об'єднання¹.

¹ Kaliber A. Securing the Ground through Securitized Foreign Policy: The Cyprus Case // Security Dialogue., 2005. Vol. 36 (3), P. 319–337.

Наприкінці 1940-х років, з тиском деколонізації, питання Кіпру стало яблом розбрату між греками, англійцями і турками. Завдання для США полягало в тому, щоб виробити політику, яка б призвела до мирного врегулювання і не порушило б згуртованості країн-членів НАТО.

Рішення Греції інтернаціоналізувати питання у 1954 році, а також початок діяльності ЕОКА (Національна організація кіпрських бойовиків) жорстока боротьба на Кіпрі в 1955 р. привела Британію до організації Лондонської тристоронньої конференції за участю Греції та Туреччини на кінець серпня 1955 р¹.

Оскільки конференція почалася в Лондоні, 6–7 вересня 1955 р. групи невідконтрольних турецьких громадян за підтримки уряду Мендереса Анкара напала на власність і осіб грецької меншини в Стамбулі. Уряд Папагоса в Афінх був обурений і наказав повернутися в Грецію всіх грецьких офіцерів, які служать у змішаному регіональному командуванні НАТО, що діє в Ізмірі. Грецька сторона очікувала сильної офіційної реакції США. Натомість реакція американців була м'якою і не задовольнила греків. Позиція США, триматися осторонь, розчарувала греків. Внаслідок подій 1955 р. значна кількість заможних членів грецької меншини виїхала з Туреччини до Греції².

Американські зусилля щодо кіпрської проблеми протягом 1950-х років були призначені для запобігання, на Кіпрі порушень нормального функціонування південно-східний фланг НАТО. Сполучені Штати взяли на себе пасивну роль.

Ця позиція не заперечувала ні енозис (союз з Грецією), ні таксим (розділ між Грецією і Туреччина), за умови, що ці рішення будуть результатом тристоронніх переговорів. Таким чином, Сполучені Штати виступали проти звернення Греції до США, та закликали до переговорів між зацікавленими

¹ Kalaitzaki T. US mediation in Greek-Turkish disputes since 1954. *Mediterranean Quarterly* // Duke University Press. 2005. Volume 16. Issue 2. P. 106–124. URL: <https://read.dukeupress.edu/mediterranean-quarterly/article-abstract/16/2/106/1532/US-Mediation-in-Greek-Turkish-Disputes-since-1954> (дата звернення: 09.05.2022).

² Kalaitzaki T. US mediation in Greek-Turkish disputes since 1954. *Mediterranean Quarterly* // Duke University Press. 2005. Volume 16. Issue 2. P. 106–124. URL: <https://read.dukeupress.edu/mediterranean-quarterly/article-abstract/16/2/106/1532/US-Mediation-in-Greek-Turkish-Disputes-since-1954> (дата звернення: 09.05.2022).

сторонами. Таким чином, у 1959 р. між Грецією та Туреччиною було досягнуто Цюрихсько-Лондонського врегулювання заключеного прем'єр-міністрами Греції та Туреччини 11 лютого (у Цюриху), прем'єр-міністрами Великої Британії, Греції, Туреччини та представниками грецької та турецької громад Кіпру 19 лютого (у Лондоні). Ці угоди стали основою конституції незалежної Республіки Кіпр. За умовами Цюрихсько-лондонських угод Велика Британія зберегла на острові свої військові бази на території 99 кв. миль, а також право використовувати територіальні води та повітряний простір Кіпру у військових цілях; кіпрському народу був нав'язаний у межах цих угод «договір про союз», на підставі якого на острові були розміщені контингенти грецьких і турецьких військ, і «договір про гарантії», що фактично надав країнам-гарантам (Великій Британії, Греції та Туреччині) право втручання у внутрішні справи Республіки Кіпр¹.

Цюрихсько-лондонські угоди серйозно обмежили суверенітет країни, привели згодом до загострення відносин між грецькою та турецькою громадами Кіпру. Вони викликали низку внутрішньополітичних криз на Кіпрі та криз у греко-турецьких відносинах.

Декларація незалежності Кіпру у 1960 р. стала для Сполучених Штатів позитивною подією. Вашингтон був задоволений компромісом угод, які, здавалося, усунули серйозну точку тертя у відносинах трьох її союзників.

Проте у 1962 р. спалахнули міжобщинні суперечки. Врешті Сполучені Штати вирішили втрутитися, щоб зупинити міжусобиці на острові та загрозу греко-турецької війни. США запобігли висадці турецького десанту на Кіпрі.

Американські посередницькі зусилля для вирішення проблеми, були сформульовані влітку 1964 року в Женеві під керівництвом Діна Ачесона. План Ачесона для Кіпрське питання передбачало б розпад держави Кіпр на основі греко-турецької угоди, пропонуючи варіант анексії до Греції, дозволяючи в

¹ Цюрихсько-лондонські угоди 1959 р. URL: <https://www.embargoed.org/wp-content/uploads/2018/02/1959-London-and-Zurich-Agreements.pdf> (дата звернення 23.05.2022).

якості компенсації меншу, але значну частину Кіпр для управління материковою Туреччиною¹. Однак зусилля не виправдалися.

У листопаді 1967 року, на Кіпрі спалахнула нова криза. Турецький уряд погрожував помститися військовим втручанням, якщо керівника ЕОКА Джорджа Гриваса не буде вивезено з острова разом із десятитисячними грецькими військами, які були введені на Кіпр з 1964 року. Американська дипломатія знову активізувалася між Афінами, Анкарою, і Нікосією, і Сайрус Венс, як спеціальний представник президента Джонсона, переконав Джорджа Пападопулоса – одного з лідерів режиму хунти, створеного в Афінах у квітні 1967 року, – вивести Гриваса та підрозділ грецької армії з Кіпру, що задовольнило Туреччину².

Таким чином, у 1950-х роках відбулося чергове загострення відносин між общинами греків-кіпріотів та турків-кіпріотів, що в умовах швидкої ескалації набуло рис конфлікту, що впливав на увесь регіон. Конфлікт стосувався не лише держав Східного Середземномор'я, але й найвпливовіших держав світу: Великої Британії, а згодом і Сполучених Штатів Америки та Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Складність кіпрського конфлікту та пошуку шляхів до його вирішення посилена також тим, що ряд країн намагається вирішити власні геополітичні інтереси в регіоні через вплив на цей конфлікт. Він розвивався, як уже було відзначено, протягом кількох періодів, протягом яких відносини Греції, Туреччини та ЄС змінювалися.

Дослідниця Наталя Міхеєва³ виділяє три періоди розвитку кіпрської проблеми у площині міжнародних відносин. Перший з яких можна зазначити як період зростання інтересу Турецької Республіки до ситуації на Кіпрі, що відбувалося із середини 1950-х до кінця 1960-х років. За думкою вченої, зміщення векторів зовнішньої політики Туреччини до Кіпру було викликано

¹ Sotiris R. Union, Division, Independence: The United States and Britain in Search for Solution to the Cyprus Question, 1963–1967 (in Greek). Athens, 2000. 167 p.

² Nicolet C. United States Policy towards Cyprus, 1954–1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention. Mannheim und Mohnesee, Germany: Bibliopolis Mannheim und Mohnesee, 2001. 361 p.

³ Михеева Н. М. Проблема Кипра в отношениях Турции и Евросоюза: история и современное состояние. // Universum: общественные науки: электрон. научн. журн. 2015. № 4 (14). URL: <https://7universum.com/ru/social/archive/item/2105> (дата звернення: 09.04.2022).

діями НАТО та США, завдяки яким посилена зацікавленість турецької влади у територіях острова значно зросла.

Другий період відбувався з 1960 до 1974 року, коли Республіка Кіпр отримала незалежність та почала існувати як єдина держава. Протягом нього Туреччина та Греція демонстрували різні ступені зацікавленості щодо Кіпру.

Вказані два періоди розвитку інтересу країн регіону до Кіпру призвели до конфлікту, який відкрив третій період. Завдяки політиці, яку провадила Греція та Туреччина щодо Кіпру, склалася ситуація, у якій обидві країни мали легітимні приводи до втручання у політику острова. Ряд положень Конституції Кіпру містив приводи до цього. Серед них – принцип поділення населення острова за етнічними ознаками, пропорціональна презентація етнічних груп в органах місцевої влади Кіпру, тощо.

Третій період відбувався саме з 1974 року до початку 1990-х років. Це, за думкою вченої, був період активних дій Туреччини на окупованій частині острова. Криза, яка почалася з анексії частини території острова, закінчилася створенням так званої Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК).

Події 1974 року, що значно вплинули на подальшу історію регіону та, зокрема, на греко-турецькі відносини у період до 1993 року, мали власні причини. Зокрема, велике значення мав розкол грецької правлячої верхівки. У той час президентом Кіпру був архієписком Макаріус, що відмовився від ідеї енозіса, активно провадячи політику налагодження відносин із країнами власного регіону та з СРСР. Енозіс – це рух греків, що мешкали общинами за межами Греції, напрямлений на возз'єднання з батьківщиною. Носив як суто ідеологічний, так і військовий характер. Процеси енозісу у Середземноморському регіоні привели до серйозних конфліктів, серед яких – і кіпрська проблема.

На 1974 рік ідея енозіса для багатьох греків-кіпріотів втратила сенс завдяки успішному, порівняно з попередніми часами, розвитку економіки. Наприклад, з 1960 року ВВП Кіпру виріс у 10 разів: на 1971 рік показник

становив 4750 млн \$ порівняно із 460 млн. Кіпр визнають у Європі (що дає правлячій еліті надію на успіхи в ЄС)¹.

У той же час колишній соратник Макаріуса, генерал Гриварес, притримувався прогрецької позиції та намагався встановити більш тісні відносини з грецькою хунтою, що була при владі у Греції ще з 1967 року. Він уособлював собою ідеї радикально налаштованих грецьких общин Кіпра на возз'єднання із Грецією та підтримку енозіса.

Проте спільну мову з грецькою хунтою прибічникам генерала Гривареса знайти не вдалось. Укупі ці події приводять до військового перевороту на Кіпрі, що відбувся 15 липня 1974 року.

Туреччина, що мала статус держави-гаранта, розцінила зміну влади на Кіпрі як загрозу енозісу, тому ввела свої війська на острів, окупувавши його північну частину. У цьому процесі турецькі війська отримали значну підтримку з боку турецьких общин Кіпру. Більшість дослідників вважає, що події державного перевороту 1974 року стали лише офіційним приводом для анексії частини території острова. Реальні ж причини вводу військ лежали в географічно-економічній площині. Тим не менш, деякі дослідники мають версію, що пояснює турецько-грецький конфлікт проблемами, що виникли навколо розробки шельфу Егейського моря². Їх аргументація пов'язується із особливостями сучасного стану турецько-грецьких відносин. Проте інші вчені вважають конфлікт навколо шельфу в Егейському морі тільки одним із прикладів загального загострення відносин між країнами³.

Загалом, причинами подій 1974 року стали геополітичні інтереси двох найбільших країн східно-середземноморського регіону – Греції та Туреччини, також Великої Британії та блоку НАТО на фоні вкрай нестабільної внутрішньополітичної ситуації на острові Кіпр.

¹ Михеева Н. М. Проблема Кипра в отношениях Турции и Евросоюза: история и современное состояние. // Universum: общественные науки: электрон. научн. журн. 2015. № 4 (14). URL: <https://7universum.com/ru/social/archive/item/2105> (дата звернення: 09.04.2022).

² Шмаров В. А. Кипр в средиземноморской политике НАТО. М.: Наука, 1982. 248 с.

³ Поцхверия Б. М. Внешняя политика Турции в 60-х – 80-х годах XX в. М., 1986. С. 86-87.

У другій половині XX сторіччя Кіпр був одним із ключових факторів турецької зовнішньої політики. Турецька влада прагнула завоювати території острова і раніше, проте на активні дії відважилася саме після військового перевороту «чорних полковників» 15 липня 1974 року на Кіпрі. Уже 20 липня на північні землі острова входять війська Туреччини, хоча держава ризикувала власним міжнародним статусом, особливо у зв'язку із тиском влади США та РБ ООН, що видала у 1974 році спеціальну Резолюцію 353 про беззастережне виведення всіх іноземних військ з території Кіпру та безпечне повернення біженців до своїх домівок, задля обмеження агресивних дій проти Кіпру, проте це не дало результату¹.

Військова операція турків реалізувалася у 2 етапи. Загалом, вона продовжилася до серпня 1974 року. Операція мала всі риси справжнього військового вторгнення – із використанням авіації, військового флоту, артилерії та сухопутних військ. Зупинити інтервенцію вдалося тільки з уведеннями на острів миротворчих сил ООН, які розташувалися між сторонами конфлікту по так званій «зеленій лінії». До того часу у боях загинуло близько 15 тис осіб.

Результатом турецької інтервенції стала окупація 32,6% суверенних кіпрських територій. Крім того, більше ніж 180 тис греків-кіпріотів були змушені покинути домівки та переселитися у південну частину острова. Протягом наступного часу кількість політичних біженців збільшилася на 20 тис осіб².

Турецька влада, одночасно з окупацією острівних земель, провадила також політику, направлену на пом'якшення міжнародної реакції на ці події. Зокрема, міністр іноземних справ Туреччини І. Джем приділив увагу поясненню необхідності військового втручання на засіданні 55 сесії Генеральної Асамблеї ООН. Зокрема, він виправдав дії турецького уряду етнічними мотивами: окупація, за його заявою, була необхідна для захисту кіпріотів-турок від долі, що свого часу спіткала мусульманське населення

¹ Lesser Ian O. Turkey in a Changing Security Environment // Journal of International Affairs. 2000, vol. 54 (1). P. 183.

² Милтиаду М., Куфудакис В. Кипрский вопрос. Краткое изложение. Республика Кипр, Никосия, 2010. 64 с.

Боснії та Косово. Переворот на Кіпрі трактувався як реалізація плану грецької хунти з поневолення турків, тому військова експансія, за словами І. Джемю, була «операцією зі звільнення мусульман», яких у північних землях острова, за тодішніми оцінками, було близько 200 тис осіб. Окупацію турки вважали способом встановити демократичний лад на Кіпрі¹.

Після державного перевороту грецьких полковників на Кіпрі влітку 1974 року, дипломатія США знову стала активною. Її мета полягала в тому, щоб утримати Грецію та Туреччину від зіткнень через Кіпр і заподіяння шкоди флангу НАТО. У 1974 р. Сполучені Штати не могли зупинити Туреччину від втручання на острів, але оскільки загальної греко-турецької війни вдалося уникнути, Сполучені Штати і особливо секретар США Генрі Кіссінджер не дуже піклувався про кінцевий результат кризи.²

У листопаді 1974 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію 3212, в якій міститься заклик до виведення з Кіпру всіх іноземних військ, поваги суверенітету та територіальної цілісності республіки, проведення міжобщинних переговорів та ін.

На підтвердження цієї резолюції було прийнято резолюцію Ради Безпеки ООН 361. Таким чином, знову було підведено правову основу під односторонній вихід греків-кіпріотів із цюрихсько-лондонських угод.

Єдиним законним урядом острова було визнано греко-кіпрську сторону, що вийшла з цюрихсько-лондонських угод, згідно з якими Кіпр ставав незалежною державою.

У грудні 1974 р. на Кіпр повернувся президент Макаріос. Після цього грецька сторона ініціювала переговори з турецькою, передавши їй свої пропозиції, що базувалися на резолюціях Ради Безпеки ООН, де турецькій громаді пропонувалася місцева автономія під егідою сильного центрального уряду.

¹ The Speech of the Turkish Foreign Minister I. Cem at a Meeting of the 55th General Assembly of the UN. September 16, 2000. P. 10–12. URL: <https://daccess-ods.un.org/TMP/3409017.32444763.html> (дата звернення: 21.01.2022).

² Kalaitzaki T. US mediation in Greek-Turkish disputes since 1954. *Mediterranean Quarterly* // Duke University Press. 2005. Volume 16. Issue 2. P. 106–124. URL: <https://read.dukeupress.edu/mediterranean-quarterly/article-abstract/16/2/106/1532/US-Mediation-in-Greek-Turkish-Disputes-since-1954> (дата звернення: 09.05.2022).

Варто відзначити, що 1975 року голова нового грецького уряду К. Караманліс подав заяву на повноправний вступ країни до Європейської Економічної Спільноти (ЄЕС). Греція розглядала членство в цій організації, як засіб стримування загроз безпеці, що виходили від Туреччини та видавалися особливо гострими після інтервенції на Кіпр. Попервах у Брюсселі вкрай негативно сприйняли прохання Греції, враховуючи не тільки слабкі сторони її економіки, але й вірогідні дискримінації Туреччини у перспективі.

Проте ЄЕС все ж ухвалив рішення про початок перемовин. Основним аргументом на користь цього рішення стала ідея того, що вступ Греції у ЄЕС сприятиме зміцненню демократичного правління в Греції. Військовий режим, як припускали у Брюсселі, не міг зробити достатньо для встановлення демократії, якщо не буде посилено зовнішній тиск¹.

На цю пропозицію турецька сторона не погодилася, тому 13 лютого 1975 р. була проголошена Турецька федеративна республіка Кіпр. Тобто після невдалої спроби еносису, турецька сторона зробила свій крок у бік таксиму. Він був у вирішенні кіпрської проблеми на основі двообщинної, двозональної держави. У серпні 1975 р. у Відні було досягнуто згоди про обмін населенням між двома частинами острова. Усі решта греки (за різними даними – 100-150 тисяч осіб) покинули північ, а турки (за різними даними – 25-65 тисяч осіб) – південь Кіпру².

Виняток склали невеликі громади турків на півдні, греків та маронітів – на півночі острова. Слід зазначити, що на окупованій частині острова було зосереджено 82 % туристичної інфраструктури Кіпру, родючі землі, що давали 60 % сільгосппродукції, підприємства, на яких вироблялося 70 % промислової продукції. Порт Фамагуста, який обробляв 83 % всіх вантажів, тих, хто приходив на острів, також опинився в «турецькій зоні»³.

¹ Кудряшова Ю. С. Турция и Европейский Союз: история, проблемы и перспективы взаимодействия. Москва, 2010. 364 с.

² Бердихин О. Н. Эволюция межобщинных отношений на Кипре: основные этапы // Вопросы истории. 2003. №10. С.38–48.

³ Гаджиев Ф. Независимость де-факто: Турецкая Республика Северного Кипра. М.: REGNUM, 2008. 176 с

Виходячи з цього та багатьох інших факторів, міжнародно визнаний уряд острова не міг змиритися зі втратою значної частини своєї території і продовжив переговори про врегулювання.

Позиція греків-кіпріотів ґрунтувалася на таких принципах:

- біженці повинні повернутися до своїх будинків;
- Кіпр повинен зберегти цілісність та сильний центральний уряд;
- турки-кіпріоти мають бути представлені в уряді, виходячи із пропорційного співвідношення населення;
- турецькі війська мають залишити острів.

Однак час минав, а турки-кіпріоти, які вже були стороною, що займала сильніші позиції, не поспішали йти на поступки. Усі спроби вирішити проблеми регіону в рамках ООН не дали результату.

У жовтні 1981 р. до влади Греції прийшов прем'єр-міністр А. Папандреу. У лютому 1982 р. він здійснив візит на Кіпр, де зробив заяву про те, що цей острів – невід'ємна частина еллінізму, що не додало турецькій стороні впевненості у реальному бажанні греків-кіпріотів врегулювати проблему¹.

Зіткнувшись із непоступливою позицією Р. Денкташа, грецька сторона знову вирішила вплинути на турецьку сторону за допомогою ООН.

13 травня 1983 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію 37/253 по Кіпру, в якій було засуджено односторонні дії щодо зміни демографічної ситуації на острові, яка містилася вимога про виведення військ як необхідну умову взаємоприйнятного вирішення кіпрської проблеми. Резолюція закликала зацікавлені сторони утримуватися від будь-яких дій, що порушують незалежність, єдність, територіальну цілісність Кіпру².

Реакція турецької сторони була несподіваною та негативною. 17 червня 1983 р. парламент турків-кіпріотів ухвалив рішення про визнання за турками-кіпріотами права на самовизначення та проведення референдуму щодо незалежності. Це рішення було мотивоване тим, що на Кіпрі живуть не дві

¹ Гаджиев Ф. Независимость де-факто: Турецкая Республика Северного Кипра. М.: REGNUM, 2008. 176 с

² Республика Кипр: Справочник РАН. / Ин-т востоковедения. 3-е изд. М.: Наука, 1992. 304 с.

громади, а два народи; тому кожен із них має право на самовизначення. 15 листопада 1983 р. було проголошено створення Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК). Відбулося самовизначення – турки відокремилися від греків¹.

Це зруйнувало плани європейської спільноти про створення єдиної кіпрської держави хоча б на федеративних засадах. Факт проголошення ТРПК було одразу ж визнано незаконним Радою Безпеки ООН, у той час як єдиною легітимною владою на Кіпрі світова спільнота вважала владу грецької частини острова, а північні регіони, захоплені турками, мали для неї статус тимчасово непідконтрольної території.

Таким чином, за перші неповні чверть століття незалежного існування дві кіпрські громади самовизначилися тричі. Це сталося внаслідок греко-турецького протиборства, яке стало стрижневим елементом становлення кіпрської державності.

Для Туреччини утримання захоплених територій Кіпру було тяжким не тільки відносно міжнародного тиску. Воно також потребувало значних фінансових інвестицій, оскільки після Другої світової війни та громадянської війни в Греції Кіпр також був у стані економічного занепаду. Проблему намагалися вирішити переселенням турецького населення у покинуті грецькі села на підконтрольній території².

Окупація північних земель Кіпру ускладнила відносини Туреччини з рядом країн на Близькому Сході, а також загострила відносини із СРСР, який традиційно підтримував грецьку частину острова та її населення. Щодо США та країн блоку НАТО варто відзначити, що кіпрська проблема стала одним із ключових факторів тиску на позиції турецького уряду у широкому спектрі актуальних регіональних питань. Оцінка подій окупації країнами ЄС була вкрай негативною, тому ТРПК від початку існування опинилася у фактичній

¹ Гаджиев Ф. Независимость де-факто: Турецкая Республика Северного Кипра. М.: REGNUM, 2008. 176 с

² Пивоваров С. 37 лет назад Северный Кипр объявил о независимости, его признает и содержит только Турция. URL: <https://babel.ua/ru/texts/54622-37-let-nazad-severnyy-kipr-obyavil-o-nezavisimosti-ego-priznaet-i-soderzhit-tolko-turciya-rasskazyvaem-o-stareyshem-zamorozhennom-konflikte-v-evrope-kotoryy-ne-smogli-razreshit-5-gensekov-onp>. (дата звернення: 12.01.2022).

політичній та економічній міжнародній ізоляції. Крім того, Північний Кіпр знаходиться під дією міжнародного ембарго, а його перспективні напрямки економіки, зокрема, у сфері туризму, перестали розвиватися¹.

У другій половині 1970-х рр. центр греко-турецького конфлікту перемістився з Кіпру до Егейського моря. У світлі досвіду Кіпру, уряд Афін боявся, що у Анкари може виникнути спокуса розташування військових сил на цій території. Щоб уникнути цього, грецька дипломатія прагнула політичної та військової допомоги від США. Стратегія полягала в тому, щоб змусити Сполучені Штати гарантувати територіальний статус-кво в Егейському морі і надати свою військову допомогу Греції та Туреччині в а таким чином, щоб не порушити регіональний баланс сил².

Варто зазначити, що ще наприкінці 1973 року, після відкриття родовищ нафти біля південного берега острова Тасос у північно-східній частині Егейського моря, до нього було додано ряд питань юрисдикції в і так, складну ситуацію між Грецією та Туреччиною. Егейський суперечка є складним питанням, що охоплює три окремі, але пов'язані між собою проблеми між Грецією та Туреччиною:

1. спір про суверенні права на континентальний шельф Егейського моря,
2. питання про межі територіального моря, на які претендує кожна країна,
3. спір про військові та цивільні зони керування повітряним рухом в районі Егейського моря.

Щодо гарантій США та територіального статусу-кво, то дипломатичні зусилля Греції не були особливо ефективними, хоча в 1976 р. уряд Караманліса отримав офіційне зобов'язання від держсекретаря США Кіса, що Сполучені Штати будуть активно й однозначно протидіяти будь-якій стороні, що шукає військового рішення питання³.

¹ Сулейманов А. В. Проблема Кипра: история и современность. // Мировая экономика и международные отношения. 2019. Т. 63, № 2. С. 75–84.

² Kalaitzaki T. US mediation in Greek-Turkish disputes since 1954. *Mediterranean Quarterly* // Duke University Press. 2005. Volume 16. Issue 2. P. 106–124. URL: <https://read.dukeupress.edu/mediterranean-quarterly/article-abstract/16/2/106/1532/US-Mediation-in-Greek-Turkish-Disputes-since-1954> (дата звернення: 09.05.2022).

³ Dimitrios Bitsios. *Beyond the Borders* (in Greek). Athens: Estia. 1983, 254 p.

Туреччина також намагалася просувати свою позицію у двосторонній суперечці через НАТО. Турецька сторона постійно блокувала повернення Греції в НАТО і прагнула інтернаціоналізувати так звану проблему острова Лемноса¹. Греція ж, стверджувала, що цей стратегічно важливий острів поблизу Дарданелл може бути мілітаризований, тому розмістила на острові підрозділи ВПС і армії.

Туреччина цитуючи Лозаннський договір 1923 р. вказувала на необхідність демілітаризації острова. Проблема Лемносу є частиною загальної греко-турецької суперечки щодо військового статусу грецьких островів у східному Егейському морі.

Під час кризи 1976 року жодна зі сторін не намагалася залучити Сполучені Штати. Після закінчення кризи уряд Греції подав дві окремі апеляції, до Ради Безпеки ООН та до Міжнародного Суду, намагаючись максимально інтернаціоналізувати це питання та залучити якомога більше міжнародних гравців². Турецька сторона попросила провести двосторонні переговори, проте Греція відкинула цю пропозицію. Протягом наступних шести років суперечка щодо континентального шельфу Егейського моря залишалася проблемою у греко-турецьких відносинах; справжньої кризи не було, але й не було зусиль для вирішення проблеми.

З 1978 року, коли почалися греко-турецькі переговори з питання Кіпру, НАТО, спочатку зайнявши пасивну позицію в кіпрському конфлікті, стало більше уваги приділяти цій проблемі. Наприклад, на сесії у Брюсселі 7-8 грудня 1978 року держави-члени Договору «висловили надію, що цей конструктивний крок, зроблений двома урядами, дасть позитивні та ранні результати для подальшого спільного вирішення проблеми»³.

¹ Nikos Barbarousis, "The Militarization of Limnos," *Tetradia*, no. 21 (in Greek) (1985): 79–87.

² Колыхалов А. М. Кризис 1974 года в Организации Североатлантического договора: выход Греции из военной организации Альянса // *Международный журнал гуманитарных и естественных наук*. Новосибирск: Капитал. 2016. № 1. С. 80–85.

³ Final Communique of the Session of the North Atlantic Council 7–8 December 1978 // NATO. URL: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27006.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 10.05.2022).

У майбутньому керівництво Союзу кілька разів звертало увагу на ці переговори, що дозволило йому повернути Грецію до своєї військової організації вже у 1980 році. Однак надалі відносини між двома південними союзниками щодо НАТО залишалися напруженими. В результаті ми бачимо, що загострення греко-турецьких відносин за статусом Кіпру залишило помітний слід в історії Північноатлантичного Альянсу. НАТО, спочатку, не сприйняло цю проблему на належному рівні, його керівництво припускало, що Греція та Туреччина прийдуть до спільного рішення, адже вони є союзниками в рамках однієї Організації. Але цього не сталося¹.

Високий рівень зацікавленості Туреччини в контролі північної частини острова неминуче привів до загострення відносин між етнічними общинами на території. Значна частина населення опинилася перед необхідністю переселення: греки-кіпріоти переміщалися на південь острова в той час, коли турки-кіпріоти переселялися у північну його частину. Крім того, зміна влади та процес окупації Туреччиною частини територій Кіпру призвели до людських та економічних втрат. Ситуація складалася таким чином, що жодна зі сторін не могла запропонувати рішення, яке б задовольнило усіх .

Потім у 1987 році питання шельфу знову наблизило Туреччину та Грецію до конфлікту. Цього разу спробувала Греція мобілізувати НАТО для врегулювання кризи. Папандреу пішов далі, намагаючись притягнути США до відповідальності за кризу. У спробі тиску на Сполучені Штати Папандреу наказав призупинити роботу засобів зв'язку на американській базі в Неа-Макрі і негайно відправив свого міністра закордонних справ Каролоса Папуляса до Софії, щоб проінформувати болгарського лідера Тодора Живкова.

Зрештою, завдяки посередницьким зусиллям генерального секретаря НАТО, напруга спала. Егейська суперечка стала основним джерелом напруги між двома союзниками. Кожна сторона розробила та структурувала свої

¹ Колыхалов А. М. Кризис 1974 года в Организации Североатлантического договора: выход Греции из военной организации Альянса // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. Новосибирск: Капитал. 2016. № 1. С. 80–85.

аргументи щодо проблем Егейського моря без реальних намірів чи волі навіть трохи рухатися до мирного вирішення.

Сполучені Штати дотримувалися наміченої політики відсторонення заохочує обидві країни вирішувати їх суперечки у двосторонніх відносинах.

Слід зазначити, що США та ЄЕС мали вплив на Туреччину. У цей час Туреччина стояла перед проблемою стійкого небажання Європи та США, втручатися у вирішення назрілих проблем.

Загалом, відносини між країнами Європи та Туреччиною розвивалися у рамках асоційованого членства з моменту створення ЄЕС. У той період Туреччина відставала від економік країн, що входили до складу ЄЕС, не тільки за темпами розвитку, але й за структурою. Але в той же час уряд Туреччини розцінював країни ЄЕС як пріоритетні у власній зовнішньоекономічній та торговій політиці. Турецька правляча верхівка очікувала від ЄЕС допомоги у модернізації своєї економіки.

У період від 1974 року до початку 1990-х років основною лінією політики країн ЄЕС щодо кіпрського питання було «невтручання та прийняття фактів». Це, зокрема, торкалося торговельних відносин між ТРПК та деякими країнами Європи (наприклад, Великою Британією), на які просто закривали очі. Фактично, до початку 1990-х років ситуація, що сталася на Кіпрі та, у зв'язку з ним, у регіоні, не надто ускладнила фактичні відносини між Туреччиною та Європейським Союзом.

Греція, яка отримала членство Європейського Союзу в 1981 році, багато працювала над тим, щоб Євросоюз зробив урегулювання конфлікту на Кіпрі однією із своїх ключових прерогатив. Як наслідок, оцінки та трактування кіпрської проблеми у Європі змінилися. З кінця 1970 та в 1980-х роках необхідність врегулювання кіпрського конфлікту стала однією з основних умов розвитку співробітництва між Республікою Кіпр та Європейськими Співтовариствами, при цьому керівництво організації не висувало подібних умов до Туреччини.

З часом, Туреччина відчувала все більшу потребу в інтеграції до ЄЕС. Неминуче це викликало і підвищений інтерес країн ЄЕС до кіпрської проблеми, який зародився в 1980-х та закінчився тільки у 2000-х роках. Від 1980-х до початку 1990-х років відбувалися кардинальні геополітичні зміни. Це створило сприятливі умови для поглибленого співробітництва між Європою та Туреччиною. Саме у цей час уряди Туреччини та Республіки Кіпр почали активно озвучувати свою зацікавленість у поглибленій інтеграції до ЄЕС аж до отримання повноправного членства у Співдружності. Приблизно цього ж часу позиція ЄЕС щодо окупації північних територій Кіпру стала більш жорсткою.

Уже на початку 1990-х розв'язання кіпрської проблеми, на думку країн-членів ЄЕС, стало прерогативою саме Туреччини. Така зміна акценту проявилася особливо яскраво після того, як план створення федеративної держави на Кіпрі, запропонований у 1992 році генеральним секретарем ООН, Б. Буторсом-Галі, не вдалося прийняти. За резолюцією № 2789 Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, усю відповідальність за нерегульованість кіпрської кризи покладали саме на Туреччину.

У 1993 році між Грецією та Республікою Кіпр, що розміщувалася на південній частині острова, було підписано оборонну доктрину. Одночасно, Європейський Союз виступив із офіційною заявою, у якій визнавав Республіку Кіпр як свого єдиного економічного та торговельного партнера на острові. Фактично, цим договором було заборонено торгівлю між ТРПК та західноєвропейськими державами. Туреччина віднині ставала єдиним торговельним партнером ТРПК.

Пріоритетним напрямком відносин між Туреччиною та ЄС стали проблеми, що були пов'язані із розвитком не економіки, а демократичних інститутів у країні. У свою чергу, вибудовування демократичної політичної моделі була неможлива без вирішення ряду міждержавних відносин, серед яких найбільш гострим конфліктом був кіпрський. Разом з тим, економіка Туреччини потерпала від ряду невирішених проблем, серед яких можна відзначити і несприятливі фінансово-економічні показники, і розрив у рівні

соціально-економічного розвитку країни, і конкуренцію з більш розвиненими державами.

Турецька Республіка вела переговори про вступ до Європейського Союзу як держава-член після того, як 14 квітня 1987 року подала заявку на вступ до ЄЕС. Не зважаючи на це, на початку 1990-х вперше за останній час для Туреччини перспектива отримати членство в Європейському Союзі стала не тільки актуальною, але й більш реальною. Вступ до ЄС обговорювався як реальна перспектива для країни не тільки турецьким урядом, але й у соціумі, де найбільш палкими прихильниками отримання членства були бізнесмени. До того ж, із 1992 року на самітах Євросоюзу частіше почали обговорювати створення зони вільної торгівлі між членами ЄЕС, країнами Центральної та Східної Європи та середземноморськими країнами. Під час обговорень представниками країн-членів ЄЕС частіше підкреслювалася важлива роль Туреччини у формуванні політичної та економічної ситуації в регіоні.

Шлях Греції в єдину Європу не був простим і швидким. Співпраця Греції з європейськими державами щодо її інтеграції в європейську спільноту розпочалася ще в 50-х роках ХХ століття. В основу переговорів Греції з країнами ЄС закладені принципи Угоди про асоційоване членство. Впродовж перехідного періоду інтеграційних процесів Греції, який був доволі значним, грецький уряд зумів підготувати свою політичну й соціальну систему до вимог країн ЄС. У червні 1959 р. держава подала заяву про приєднання до Європейського Економічного Співтовариства, а 1961 р. була укладена Угода про асоціацію між Грецією та ЄЕС. У наступні роки відбулося часткове призупинення інтеграційних процесів Греції з європейськими державами, а в квітні 1967 р. – повне замороження після введення диктатури в Греції. Лише з липня 1974 року після відновлення демократії знову активізувалися переговори Греції з ЄЕС, унаслідок яких 12 липня 1975 р. Греція знову подала заявку на вступ до ЄС. Переговори про приєднання тривали майже три роки (липень 1976 р. – травень 1979 р.), їхній результат – підписаний Договір про приєднання Греції до Європейського Співтовариства, який ратифікував грецький парламент

28 червня 1979 року. Офіційне приєднання Греції до Європейського співтовариства відбулося через два роки – 1 січня 1981 р.¹

Загалом, європейський вектор грецької зовнішньої політики у другій половині XX ст. можна вважати переважним. Співпраця із ЄЕС стала для Греції не тільки реальним шансом посилити власну економіку та підтримати розвиток країни в умовах геополітичної кризи та протистояння Туреччині, але й своєрідним проміжним етапом до вступу у, власне, Європейський Союз².

Проте відносини країни із ЄЕС ще деякий час залишалися непевними. Протягом 1981–1985 років Греція у якості нового члену організації. За ці роки сумніви у правильності ухваленого рішення переслідували як керівництво ЄЕС, так і уряд Греції, проте в умовах кіпрської кризи та необхідності протистояти Туреччині, навіть така інтеграція до Європи була вкрай актуальна для греків. Відносини між Спільнотою та Грецією регулювалися особливим меморандумом³.

Таким чином, Греція не тільки отримала досвід роботи у рамках керівництва Співтовариствами, але й зміцнила міжнародну позицію, налагодивши відносини з іншими країнами як Західної Європи, так і світу в цілому.

Політика, орієнтована на вступ до ЄЕС та активну працю в рамках Спільноти, допомогла Греції також зміцнити вплив на інші країни щодо актуальності вирішення кіпрської проблеми. Зокрема, у період від 1986 до 1993 років Греція продовжила активну інтеграцію у ЄЕС–ЄС. Афіни обрали так звану «федералістичну модель» інтеграції, у тому числі, у сферах захисту навколишнього середовища, охорони здоров'я та освіти, а також у зміцненні наднаціональних установ, розвитку спільної зовнішньої політики та безпеки ЄС. Все ще суттєво відстаючи від середнього рівня економічного розвитку

¹ Комар Н. В. Вигоди та втрати Греції в процесі європейської інтеграції // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2018. Випуск 45. С. 298–312.

² Власова К. В. Греция и Европа: 70 лет спустя. Современная Европа: 60 лет после Римских договоров. Ч. II / отв. редакторы Е. А. Маслова, О. Ю. Потемкина. М.: Ин-т Европы РАН, 2017. С. 15-25.

³ Greek Memorandum. Position of the Greek Government on Greece's Relations with the European Communities, 22 March 1982 // Bulletin of the European Communities. 1982. № 3. P. 90–93.

країн ЄЕС, Греція все ж активно просувала ідею вступу Кіпру в ЄС та необхідність вирішення геополітичної кризи, що розвивалася навколо греко-турецького конфлікту на острові.

Характер греко-турецьких відносин у цей період

Дії Туреччини на півночі Кіпру стали визначними у греко-турецьких відносинах. Основа політики Афін щодо Кіпру, за визначенням дослідника Бредіхіна, полягає у формулі «Кіпр вирішує, Греція підтримує». Від 1974 року до сьогодні Греція забезпечує Кіпру різносторонню дипломатичну та політичну підтримку. Туреччина теж, у політиці підтримки Північного Кіпру, різними способами намагається вивести його із стану міжнародної ізоляції¹.

Актуальним фактором кіпрського конфлікту є греко-турецьке субрегіональне протистояння, яке характерне паритетом сукупних можливостей Греції та Туреччини. Саме загроза озброєного конфлікту та нестабільність створило конфронтаційний характер геополітичної ситуації на Кіпрі².

Греко-турецькі відносини та політика цих країн щодо кіпрської проблеми розвивалася в умовах міжнародного політичного впливу. Окрім країн Західної Європи, інтерес до кіпрської проблеми виказували і Сполучені Штати Америки. Увага США зумовлена не етнічними, історичними та економічними аспектами, а, в першу чергу, стратегічними. Так, для уряду США важливо було враховувати можливі сценарії кіпрської проблеми через розміщення сил НАТО. Зокрема, це торкалося намагання американців не допустити розкол південно-східного флангу НАТО, а для цього, у свою чергу, було потрібно не допустити нового озброєного конфлікту між Афінами та Анкарою.

Цей характер США, поміж інших, теж став одним із факторів, які сприяли замороженню кіпрського конфлікту. Після подій 1974 року американський уряд став провадити менш помітну лінію політики щодо кіпрського питання, використовуючи по відношенню як до Греції, так і до Туреччини політику

¹ Бредихин О. Н. Кипрский конфликт в системе международных отношений // МЭиМО, 2003., № 4. С. 56.

² Бредихин О. Н. Кипрский конфликт в системе международных отношений // МЭиМО, 2003. № 4. С. 57.

«рівновіддаленості». Разом з тим, США працювали над відновленням свого впливу у Східному Середземномор'ї.

Греко-турецькі відносини, що розвивалися навколо основного вектору їх зіткнення, тобто кіпрської проблеми, визначалися не тільки зовнішніми чинниками, але й внутрішніми, серед якої великий вплив мав характер, структура та мотиви влади та і правлячої верхівки в цілому.

Після Другої світової війни в Туреччині з'явилася стійка тенденція до недопущення розповсюдження комуністичної ідеології серед нижчих верств населення країни. Зовнішня політика Туреччини після Другої світової війни деякий час знаходилася під впливом радикального націоналістичного руху, який уособлювала партія «Націоналістичного руху» під керівництвом А. Тюркеша. Проте загроза радикального пантюркізму була обмежена, коли у 1980 році відбувся кемалістський переворот, що визначив нову політичну орієнтацію країни. З цього часу її можна визначити як турецько-ісламський синтез. Цей принцип було визначено як керівний 20 червня 1986 року вищою радою імені Ататюрка¹.

У зовнішній політиці Туреччини з кінця 1970-х до початку 1980-х років важливе місце посідали гострі протиріччя з Грецією: двосторонні розбіжності, особливо щодо Кіпру та Егейського моря, стали визначними векторами розвитку відносин із Грецькою Республікою. Саме тому влада Туреччини проявляла посилену увагу до процесу інтеграції Греції в ЄЕС. Варто відзначити, що в цілому турецька влада не мала заперечень щодо повного членства Греції у ЄЕС, проте Анкара була значно стурбована, що цей крок ускладнить розвиток відносин між країною та Європейським Союзом.

Зокрема, про таку позицію свідчить заява Міністра іноземних справ Туреччини Ахмета Гюндюза Окчуна, у якій ішлося, поміж іншим, про необхідність не допустити можливості перетворення двосторонніх турко-грецьких протиріч у проблему між Туреччиною та ЄЕС. Окчун стверджував,

¹ Киреев Н. Г. Метаморфозы правящей элиты Турции // Политическая элита Ближнего Востока. М., 2000. С. 72–89.

що потрібно створити певний політичний консультативний механізм, за допомогою якого можливо було б регулювати зв'язки Туреччиною та ЄЕС.

Характерно, що до початку прямих переговорів із Грецькою Республікою (вони почалися 1976 року), керівництво ЄЕС намагалося заспокоїти уряд Туреччини шляхом розробки спеціального пакета пропозицій, що включав би в себе надання країні фінансової допомоги, збільшення експорту турецьких товарів у країни-члени ЄЕС, створення консультативного органу у сфері політико-економічної співдружності. Проте на практиці цей пакет значно відрізнявся від проектного, що турецька сторона сприйняла як порушення балансу між партнерами. Турецький уряд розцінив це як поразку, що дало привід до відмови від участі у засіданнях Ради з асоціації.

Турецька влада прагнула досягти хоча б тимчасової відмови ЄЕС у прийнятті Греції до свого складу на час, який буде потрібен для урегулювання Кіпрського питання та двосторонніх турецько-грецьких відносин.

5 лютого 1980 р. під час зустрічі представників ЄС та Туреччини щодо асоціації, у Європейському співтоваристві запевняли Анкару в тому, що вступ Греції не позначиться на відносинах між Туреччиною та ЄС. Однак Греція, на думку турецької дослідниці Бехідже Озлем Гекакін, безумовно мала можливість заважати вступу Туреччини до Європейського співтовариства. На її думку, «Греки радісно використали своє членство в ЄС, для шантажу турків Кіпрським питанням»¹. Ці обставини погіршили відносини Анкари та ЄС. У 1980-х роках. Туреччина асоціювалася з Партією Батьківщини (турецька аббревіатура АНАП) та її лідером Тургутом Озалом, а Греція – із Загальногрецьким соціалістичним рухом (ПАСОК) та її лідером Андреасом Папандреу.

Для того, щоб розібратися в турецько-грецьких відносинах того часу, слід уважно розглянути філософію цих двох партій у контексті кон'юнктури світу, що змінюється. Після перемоги під час виборів у Греції соціаліста Андреаса

¹ Gokakin B. The Turko – Greek dispute and Turkey's Relations with the European Union. Ankara: Bilkent University, January, 2001. 134 p.

Папандреу у жовтні 1981 р., відносини Греції з Туреччиною стали погіршуватися. Це пояснюється головним чином тим, що в цей час при владі в Туреччині знаходилися військові. А. Папандреу призупинив діалог з владою Туреччини частково через те, що був проти уряду, керованого генералітетом, частково через присутність турецьких військ на частині території Кіпру. У зв'язку з цим він неодноразово заявляв на грецьких та західних форумах про реальну загрозу безпеці Греції з боку Анкари. Крім того, він підкреслював, що турецька загроза набагато реальніша і значніша, ніж з боку СРСР та країн Варшавського договору. Риторика грецького лідера ставала жорсткішою на тлі виявлення мінеральних ресурсів у спірних водах¹.

Дещо змінилася ситуація з приходом до влади в Туреччині, у 1983 р., уряду Тургут Озала. Таким чином, Туреччина повернулася до демократичних виборів та багатопартійної політичної системи. У грудні 1983 р. Партія Батьківщина виграла вибори у Великі національні збори Туреччини. Досить цікаво, що Тургут Озал був єдиною людиною в партії, що користувалася популярністю всередині країни та за кордоном. Після загальних виборів 1984 р.

Після приходу до влади Туреччини в 1984 р. Т. Озала, А. Папандреу не змінив своєї політики щодо східного сусіда. Він вважав, що вибори у Туреччині були проведені під тиском і далеко не прозорі. Крім того, А. Папандреу вважав, що уряд Партії Батьківщина та Т. Озал перебували під впливом військових, тому розглядав новий турецький уряд як одне з тих, які не ігнорують військові методи у вирішенні спірних питань². Так, А. Папандреу порушив питання про можливу турецьку небезпеку в НАТО та інших впливових організаціях. У Європейському парламенті А. Папандреу не втрачав нагоди критикувати порушення прав людини, і, в цілому, демократію в Туреччині, тим самим відігравши важливу роль у зменшенні довіри між Туреччиною та ЄС. Також А. Папандреу досить успішно використав грецьке лобі в американському Конгресі, підтримував турецьких дисидентів, курдських та вірменських

¹ Шмаров В. А. Особенности политики империализма в Восточном Средиземноморье. М.: Наука. 1986. 256 с.

² Birand M.A. Turkey and the Davos Process: Experiences and Prospects // The Greek-Turkish Conflict in the 1990s. Domestic and External Influences. Bonn, 1991. P. 29.

активістів. Зрештою, Греція розірвала зв'язки з Туреччиною через присутність військових при владі. А. Папандреу заявив, що відновить діалог лише на двох умовах: виведення турецьких військ із Кіпру, визнання Туреччиною прав Греції на Егейський регіон. Крім того, у громадській думці обох країн були сильні ідеї про «турецьку» та «грецьку» загрози¹.

Наприклад, на конгресі ПАСОК 10 травня 1984 р. А. Папандреу назвав членів турецького уряду шовіністами та імперіалістами². Зі свого боку, Т. Озал заявляв, що Туреччина не має жодних претензій на землі Греції та закликав до початку двостороннього діалогу. Проте, А. Папандреу не зробив зустрічних кроків і заявив, що у межах Нової військової доктрини знову збирається перейти до розміщення грецьких військових сил на островах Егейського моря. 17 грудня 1984 р. грецькі війська були передислоковані у бік турецького кордону, на що міністерство закордонних справ Туреччини заявило, що ці дії Афін суперечать цілям НАТО, тому Туреччина вживе всіх необхідних заходів для свого захисту.

Однак, після перемоги Т. Озала під час виборів 1987 р., А. Папандреу відправив йому вітальну телеграму, і навіть проінформував Т. Озала у тому, що готовий до незапланованих переговорів. Примітно, що турецько-грецький діалог розпочався не з обговорення проблем, що історично укорінилися, а з їх замовчування. Зустріч двох лідерів відбулася як приватна зустріч, тому розмови про початок діалогу були не більшими, ніж просто слова. Але важливість полягала в тому, що почалися переговори. Прагнення діалогу з Афінами відповідало зовнішньо-політичному курсу уряду Т. Озала. Наслідуючи політику покращення відносин із Грецією, Т. Озал зробив кілька пропозицій про примирення, включаючи договір про ненапад, а також натяки на більш гнучку позицію у міжнародному судовому рішенні щодо континентального шельфу Егейського моря. Крім того, багато спостерігачів пояснювали таку позицію Т. Озала прагненням повноправного членства в ЄС. Враховуючи те,

¹ Oran B. Turk dis politikasi. Kurtulus savasindan bugume olgular, belgeler, yorumlar (1980–2001). Istanbul, 2010. 585 p.

що Туреччина була асоційованим членом ЄС із 1963 р., з 1987 р. намітилася лінія просування до повного членства в ЄС. У зв'язку з цим багато експертів наголошували на активності Т. Озала домогтися нової зустрічі в Давосі. Це пояснювалося його прагненням продемонструвати політичну та дипломатичну привабливість Туреччини для Європи.

Березнева криза між Туреччиною та Грецією 1987 р. в Егейському морі (через нафтоносний шельф) також додала мотивації турецькому уряду для нормалізації відносин з Афінами. Т. Озал, чий політичний авторитет значною мірою ґрунтувався на його реформаторському курсі та економічних успіхах Турецької Республіки, був стурбований тим, що конфронтація з Грецією могла зашкодити економічним інтересам країни. Щодо позиції правлячих кіл Греції, то тут, на думку греків, можна відзначити зацікавленість країн Заходу і, зокрема, США, у продовженні турецько-грецьких протиріч. Для Греції це означало необхідність розміщення на своїй території американських військових баз через можливу загрозу з боку Туреччини. Лідери обох держав розуміли, що двосторонній діалог може усунути можливість зовнішніх сил маніпулювати та впливати на турецько-грецькі відносини. Прем'єр-міністр Греції А. Папандреу у своїх численних публічних заявах наголошував на двох чинниках, що вплинули на його прагнення проводити переговори з владою Туреччини. Першим чинником був страх перед ймовірністю війни. Ця можливість зросла відтоді, коли у березні 1987 р. Туреччина та Греція практично опинилися на межі збройного конфлікту. Після цієї кризи А. Папандреу заявив, що він схиляється до пошуку інших способів для врегулювання протиріч із турецькою стороною. Другий чинник – це міжнародна обстановка, що змінювалася. На А. Папандреу, ймовірно, вплинула тенденція до потепління відносин між США та СРСР та зустрічі Р. Рейгана з М. С. Горбачовим.

Турецька дослідниця Дуйгу Сезер зазначала, що відносини суперництва між Туреччиною та Грецією тривалий час значно переважували союзницькі. На її думку, напруженість, яка виходила від суперечок з Егейських проблем та Кіпрського питання, ставила обидві країни на межу війни у 1980-ті роки.

щонайменше двічі. Останнім таким випадком був березень 1987 р. У зв'язку з цим Давоська ініціатива була запущена Т. Озалом і А. Папандреу для продовження двостороннього діалогу і недопущення військових дій¹.

30–31 січня 1988 Т. Озал і А. Папандреу зустрілися в Давосі на міжнародному економічному форумі. Після дводенної серії зустрічей озвучено спільну декларацію, в якій йшлося про те, що сторони провели переговори щодо обох країн у дружній обстановці. Акцент було зроблено на наступному: не можна зловживати проблемами, що накопичилися через відсутність взаєморозуміння сторін; для відновлення порозуміння потрібен час, добрі наміри та багато праці; Сторони повинні зосередитися на становленні добрих відносин для того, щоб не допустити повторення конфліктів, подібних до останньої Егейської кризи².

Разом з демонстрацією позитивних намірів, було оголошено і конкретні рішення. Проголошувалося, що буде створено економічний та політичний комітети: економічний (Комітет спільного співробітництва) буде покликаний досліджувати можливості спільної торгової, інформаційної та культурної співпраці; політичний сприятиме скороченню розбіжностей з проблем та діятиме у напрямі прийняття рішень. Було також ухвалено рішення про створення Ділової ради або спільної Торгово-промислової палати з метою спілкування та співпраці цивільних та військових осіб, бізнесменів, представників преси. Передбачалися зустрічі прем'єр-міністрів хоча б раз на рік, візити обох лідерів один до одного, встановлення прямої телефонної лінії, розвиток співпраці міжнародними організаціями двох країн. Після зустрічі в Давосі, 5 лютого 1988 р. було скасовано рішення турецької влади від 1964 р. про заморожування нерухомості, що належала грекам у Туреччині³.

¹ Sezer D. The Strategic Matrix of the SEM: A Turkish Perspective // The Greek-Turkish Conflict in the 1990-s. Domestic and External influence. Bonn, 1991. P. 119.

² Baskin O. Turk dis politikasi. Kurtulus savasindan bugume olgular, belgeler, yorumlar (1980– 2001) Istanbul, 2010. P. 320.

³³ Baskin O. Turk dis politikasi. Kurtulus savasindan bugume olgular, belgeler, yorumlar (1980– 2001) Istanbul, 2010. P. 325.

Зустріч між Т. Озалом та А. Папандреу у Брюсселі 3–4 березня 1988 р. завершилася спільною декларацією, згідно з якою було вирішено утримуватись від дій, які можуть порушити позитивний розвиток двосторонніх відносин. Зокрема, передбачалося:

1. Обговорення питань проведення спільних навчань національних військових сил, а також польотів військових літаків;
2. Відновлення роботи Комітету з пошуку зниклих людей на Кіпрі;
3. Підготовка всього необхідного для повернення всіх прав грецьким громадянам відповідно до законодавства Туреччини;

4. Греція перед спільною Радою ЄС – Туреччина, що планується на 25 квітня 1988 р., мала підписати протокол угоди щодо Анкарського договору та додаткового протоколу від 1964 р.; Комітети, створені в Давосі, повинні зібратися в Анкарі та Афінах 26 травня 1988 р., а на запрошення прем'єр-міністра Греції прем'єр-міністр Туреччини повинен був відвідати Грецію з офіційним візитом 13-15 червня 1988 р. Слід зазначити, що від роботи Комітети, створені в Давосі, не отримали жодних конкретних результатів. Тому вся надія у досягненні позитивного результату переговорного процесу була покладена на візит Т. Озала до Греції.

13–15 червня 1988 р. Т. Озал відвідав Афіни з офіційним візитом. До складу його делегації входило 170 осіб, переважно бізнесменів. Основною метою візиту було налагодження торговельно-економічних відносин, які могли б створити надійну платформу для вирішення політичних проблем. Атмосфера візиту загалом характеризувалася як позитивна. Проте, у ході зустрічі обидва лідери не змогли домовитися щодо списку необхідних для обговорення поточних питань. Турецька сторона запропонувала широкий порядок денний, що включає питання повітряного простору над Егейським морем. Греція заявила, що єдині питання, доречні для переговорів – континентальний шельф Егейського моря та Кіпрська проблема. Насправді А. Папандреу згадав проблему Кіпру на прес-конференції після зустрічі з Т. Озалом. Однак він визнав, що Кіпр формально не є питанням греко-турецьких відносин, водночас

зазначив, що «від вирішення Кіпрського питання залежить перебіг греко-турецького зближення»¹. Таким чином, через складність поставлених завдань, цей візит не став нічим більшим, ніж заголовком на перших сторінках преси.

По завершенню візиту турецької делегації грецька сторона змінила деякі параметри діалогу, наполягаючи на тому, щоб прогрес у економічних питаннях супроводжувався прогресом у політичних відносинах. На другій серії зустрічей Економічного та Політичного комітетів 5–7 вересня 1988 р. (у цей час відбувся візит міністра закордонних справ Греції К. Папульяса до Анкари та візит державного міністра Туреччини Аднана Кахведжі до Афін), греки висловили побоювання, що відсутність покращень у політичній сфері призводить до вигоди однієї лише Туреччини. Зі свого боку, Туреччина зауважила, що прогрес повинен мати місце в обох Комітетах, відображаючи видиме бажання Т. Озала задовольнити запити грецької громадськості².

Свої наміри по євроінтеграції Кіпр реалізував на практиці 4 липня 1990 р., коли подав заявку на повноцінну європейську інтеграцію. Для цього державі довелося пройти серйозне випробування на відповідність соціальної, економічної та правової системи щодо європейських стандартів. Протягом трьох років тривала така перевірка для Кіпру перевірка і була завершена у 1993 році. Позитивною відповіддю. Європейська комісія високо оцінила потенціал Кіпру та відзначила високий рівень заохочення обох спільнот до мирного зближення та безпеки в Європі³.

Отже, напруженість у взаємовідносинах між Грецією та Туреччиною з обумовлена не лише історичним минулим, а й існуючими політичними, економічними та військовими інтересами Греції та Туреччини.

Загострення відносин в економічній сфері викликано, проблемами розмежування шельфу, територіальних вод в Егейському морі, повітряного

¹ Dante B. Fascell Committee on Foreign Affairs. Washington, 1988. P. 4. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CRPT-106hrpt1049/html/CRPT-106hrpt1049.htm> (дата звернення: 10.05.2022).

² Dante B. Fascell Committee on Foreign Affairs. Washington, 1988. P. 4. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CRPT-106hrpt1049/html/CRPT-106hrpt1049.htm> (дата звернення: 10.05.2022).

³ Sjursen H., Smith K. E. Justifying EU Foreign Policy: The Logic Understanding EU Enlargement // Rethinking European Union Foreign Policy. Manchester: Manchester University Press, 2004. P. 126-141.

простору над ним та зон польотної інформації, делімітації виняткових економічних зон та зон економічної експлуатації.

Таким чином, вперше після Другої світової війни на території Європи, через етнічний та релігійний конфлікт загинули тисячі людей, і вперше в історії НАТО дві країни альянсу брали участь у збройному конфлікті одна проти одної. З'явилися біженці всередині острова. У 1974 році на південь острова втекли від 140 000 до 200 000 греків, а на північ від 42 000 до 65 000 турків.

Отже, відносини між Туреччиною та Грецією у 1980-ті – 1990-ті роки відрізнялися напруженістю та конфліктністю. Налагодження діалогу між двома державами не відбувалося у головних спірних питаннях двосторонніх відносин – Кіпрської та Егейської проблем. Ці питання, по суті, так і залишились у «замороженому» стані.

Двосторонній діалог намітився в економічній та гуманітарній сферах. Це можна пояснити тим, що уряди обох держав не мали наміру збільшувати витрати на озброєння. Туреччина, зокрема потребувала хорошої оцінки з боку ЄЕС/ЄС для подальшого вступу до цієї організації.

Більшість проблем між обома державами так і залишилася без реального вирішення. Провиною такому стану справ було те, що залишило негативний відбиток на громадську думку Греції турецька військова присутність на півночі Кіпру. Також мали місце націоналістичні настрої у Туреччині. Таким чином, найбільш значні аспекти турецько-грецьких протиріч – такі як Егейська проблема та Кіпрське питання, так і залишилися без чіткого вирішення.

РОЗДІЛ II

Кіпрське питання між Грецією та Туреччиною в контексті розширення Європейського Союзу на Схід в 1993 – 2004 р.

Процес інтеграції Кіпру до Європейського співтовариства у другій половині XX – початку XXI ст. передбачав поступовість кроків, перепонами для яких були внутрішні та зовнішні кризи.

Варто зазначити, що на практиці, євроінтеграції Кіпру була досить різноманітною та поетапною.

Входження Кіпру до складу Британської імперії мало сумнівний характер. Оскільки, острів був включений у колоніальну систему Об'єднаного Королівства та її правову площину. З іншого боку, у кіпрському суспільстві спостерігалася течія до децентралізації у двох напрямках. Були антибританські настрої на чолі з греками-кіпріотами. Інша тенденція децентралізації призвела до розколу суспільства за етнічною ознакою, до якого були схильні як греки, так і турки Кіпру. Цей період «колоніальної інтеграції» тривав до 1960 р., коли Кіпр отримав незалежність.

У 1992 р. всі держави, що входили до Європейського співтовариства підписали Договір про створення Європейського союзу – Маастрихтський договір. За яким, держави об'єднувалися у трьох напрямках – 1. економічний та валютний союз, 2. загальна зовнішня політика та політика безпеки, 3. загальна політика в галузі внутрішніх справ та юстиції.

Варто відзначити, що із закінченням «холодної війни» процес інтеграції у європейське співтовариство посилювався. Туреччина у відносинах із ЄС балансує між статусом «найстарішого кандидата» та спонсором невизнаного державного утворення на території Європи¹.

Як зазначав вірменський дослідник Близького Сходу Рубен Сафрастян, у 1990-х рр. геополітична роль кіпрського питання значно змінилась. Туреччина,

¹ Ковальський С. Кіпрське питання в європейських інтеграційних процесах (1960–2004 рр.) // Європейські історичні студії. 2019. № 12. С. 28–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2019_12_4. (дата звернення: 10.04.2022).

з одного боку, відчула на собі зниження американської підтримки. З іншого боку, Анкара опинилася в такій ситуації, коли в регіоні з'явилися нові мусульманські гравці, які потенційно могли підтримати її політику щодо Кіпру¹.

Інтенсифікація міждержавних інтеграційних процесів у сучасному ЄС займається переважно проблемами майбутнього розширення Європейського Союзу. Однією з найбільш складної та суперечливої ситуації для Європейського Союзу є проблема Кіпру, оскільки Кіпр історично поділений і не є цілісним географічно, політично та юридично в інтеграційних процесах.

Європейська Рада на Корфу, в червні 1994 року обговорювала роль Кіпру в Європейському Союзі. Основною проблемою була сумісність поточної політичної ситуації на острові з вимогами ЄС щодо участі в інтеграційних процесах. Європейська Рада ввела Кіпр і Мальту до наступного етапу розширення ЄС без додаткових умов². Перемога кіпрської дипломатії полягає в тому, що вирішення кіпрської проблеми не визначено в документах як умова вступу до ЄС. Це означає, що запит з Кіпру було прийнято без урахування територіально-політичних питань. Враховувалися лише економічні критерії та соціальні гарантії, які могла надати грецька громада на острові.

У 1995 р. ЄС починає проводити переговори щодо зближення з Кіпром і вибудовувати діалог з грецькими представниками острова, виключаючи тим самим можливість визнання і відповідно, міждержавних контактів з півночі острова.

На думку Туреччини, у греків була інструментальна можливість провалити весь проект «східної інтеграції» у разі проблем з кандидатурою Кіпру, шантажуючи таким чином ЄС. Рішення декларації в Корфу було підтверджено на наступних засіданнях ЄС у Каннах і Мадриді (1995 р.) та у Флоренції (1996 р.)³.

¹ Сафрастян Р. Турция и Кипрская проблема: эпизоды «Большой игры» // 21-й ВЕК, № 2. 2005. С. 54–65.

² The European Council at Corfu, June 24-25, 1994 // Bulletin of the European Commission. 1994. №. 6. P. 7-20.

³ Güney, A., Müftüler-Bac, M. The European Union and the Cyprus Problem 1961-2003 // Middle East Studies, 2 (41), P. 281-293.

У грудні 1997 року Кіпр був офіційно включений до списку кандидатів на членство в ЄС. Окрім Кіпру, до так званого «Порядку денного 2000» входили Угорщина, Польща, Естонія, Чехія та Словаччина¹.

1998 р. було відзначено випуском резолюції ЄС, у якій йшлося про те, що переговори можуть відбуватися лише на території південного Кіпру і, звичайно, визнання ТРПК як держави заважатиме налагодженню мирного процесу. У відповідь на цю резолюцію надійшла заява турецьких кіпріотів про те, що така позиція підриває зусилля громад до об'єднання. У цьому ж році турки-кіпріоти виступили із заявою про можливість створення на острові конфедерації, що не було підтримано грецькою стороною. Отож, наступив період окремого існування двох громад, становлення та зміцнення їх державних, адміністративних структур, економіки та господарства².

У листопаді 1998 року Європейська Рада в Брюсселі погодила необхідні деталі для підписання підсумкових документів. Після переговорів у 1999 році кіпрська сторона виявилася найбільш успішною з усіх кандидатів у виконанні умов і стандартів ЄС. Тому на саміті ЄС у Гельсінкі в грудні 1999 року Кіпр був остаточно затверджений як країна, яка незабаром приєднається до ЄС³.

У 2002 році Європейська комісія з інтеграції вирішила, що всі вимоги були виконані, і Кіпр був повністю готовий до останніх етапів приєднання до «об'єднаної Європи». Наступного року були завершені необхідні процедури для завершення процесу європейської інтеграції⁴.

Очевидним було те, що без втручання міжнародного співтовариства в особі ООН вирішення ситуації, що склалася на Кіпрі, стало неможливим.

¹ Agenda 2000. For a Stronger and Wider Union. July 15, 1997. (1997). Bulletin of the European Union. Supplement 5/97. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda2000/com97-2000_en.pdf (дата звернення: 09.04.2022).

² Ковальський С. Кіпрське питання в європейських інтеграційних процесах (1960-2004 рр. // Європейські історичні студії. 2019. № 12. С. 28-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2019_12_4. (дата звернення: 09.04.2022).

³ Güney, A., Müftüler-Bac, M. The European Union and the Cyprus Problem 1961-2003 // Middle East Studies, 2 (41), P. 281-293.

⁴ Kyris, G. The European Union and the Cyprus Problem: a story of limited impetus // Eastern Journal of European Studies, 2012. Vol. 1 (3), P. 87-99.

Першим генсеком ООН, який взявся до вирішення кіпрської проблеми, був Кофі Аннан, який обійняв цю посаду в січні 1997 р. У грудні 1999 р. у Нью-Йорку почалися непрямі переговори щодо кіпрського конфлікту. Для врегулювання становища на Кіпрі, ООН під керівництвом Аннана запропонувала обговорити чотири основні питання: уряд, конституцію, територію та безпеку.

Під час обговорення проблеми Турецька делегація стверджувала, що суть справи полягає не лише у цих аспектах. Делегація запропонувала обговорити й інші питання, такі як модель конфедерації, ембарго, накладене на Турецьку республіку Північного Кіпру, та статус рівності. У свою чергу грецька делегація запропонувала залишити туркам 24 % від території Кіпру та винесла на обговорення такі питання, як модель федерації та виведення турецьких військ з острова. На першому етапі в ООН лише вислухали обидві сторони. У зв'язку з процесом вступу грецької сторони до ЄС постало питання і про чинник Європейського Союзу у цій проблемі¹.

На переговорах у Нью-Йорку і турецька, і грецька делегації зосередилися на результатах саміту ЄС, який мав відбутися в Гельсінкі 11 грудня 1999 р. З одного боку, за результатами саміту Туреччина була визнана державою-кандидатом на членство в ЄС. Водночас питання щодо Кіпру призвели до бурхливих дискусій.

Президент Турецької республіки Північного Кіпру Рауф Денкташ сприйняв перспективу вступу грецької частини Кіпру до ЄС неприйнятною та несправедливою, а колишній радник з конституційних питань Туреччини Мумтаз Сойсал заявив, що рішення на саміті у Гельсінкі ще більше загострили ситуацію. На другому етапі переговорів, що відбулися 31 січня 2000 р. у Женеві, він запропонував створити чотири кантони (адміністративна одиниця) на грецькій стороні, в районах Карпаз, Гюзельюрт, Лефке та Акинджілара.

¹ Шахин Э. Кипрский конфликт и План Аннана // Клио № 8 (104) 2015. С. 159–164.

Денкташ же, у свою чергу, сказав, що відмовляється обговорювати питання щодо території та мапи, поки не буде вирішено питання про суверенітет¹.

Всі переговори щодо кіпрського конфлікту заходили в безвихідь. Генеральним секретарем ООН Аннаном протягом кількох років пропонувалися різні ініціативи та шляхи вирішення кіпрської проблеми. Нарешті, 31 березня 2004 р. ним було представлено документ під заголовком «Повномасштабне вирішення кіпрської проблеми». Цей документ став заключною версією «Плану Аннана» щодо вирішення кіпрського конфлікту. Він складався з наступних розділів: «Конституція Єдиної Кіпрської республіки», «Конституційні закони», «Федеральні закони», «Угоди про співпрацю між федеральним урядом та двома складовими державами», «Список міжнародних угод та інструментів, обов'язкових для визнання та підписання Об'єднаної Кіпр республікою», «Територіальні питання», «Проблеми власності, спровоковані подіями 1963 і далі», «Комісія з врегулювання», «Втілення нового плану». У плані вказувалося, що Кіпр, що складається з двох держав, має єдиний суверенітет і є єдиним міжнародним актором².

У плані сказано, що конституція Об'єднаної Республіки Кіпр може бути змінена лише при затвердженні федерального парламенту та за узгодженням більшості виборців турецької держави на Кіпрі в результаті референдумів. Також у плані було зазначено, що два основні пункти конституції (пункти про Об'єднану Республіку Кіпр та про дві складові частини держав) не можуть бути змінені³.

Це засвідчило, що, крім євроінтеграції, греки на Кіпрі побачили нові можливості для свого розвитку. Кіпрська проблема вийшла на якісно новий рівень і возз'єднання острова Кіпр більше не цікавить греків-кіпріотів. Однак після референдуму турецькі вчені та політики, посилаючись на заяви грецьких

¹ Шахин Э. Кипрский конфликт и План Аннана // Клио №8 (104) 2015. С. 159–164.

² 31 March 2004 The Comprehensive Settlement Of The Cyprus Problem. URL: <https://web.archive.org/web/20120328062304/http://www.zypern.cc/extras/annan-plan-for-cyprus-2004.pdf> (дата звернення 11.05.2022).

³ 31 March 2004 The Comprehensive Settlement Of The Cyprus Problem. URL: <https://web.archive.org/web/20120328062304/http://www.zypern.cc/extras/annan-plan-for-cyprus-2004.pdf> (дата звернення 11.05.2022).

офіційних осіб, висловили побоювання, що наступні кроки Кіпру досягнуть історичної мети єнозису (тобто приєднання острова до материкової Греції) в межах політичних меж ЄС¹.

16 квітня 2003 року представники греко-кіпріотської громади підписали в Афінах договір про вступ ЄС Республіки Кіпр. Договір набирав чинності 1 травня 2004 року. Це означало ще більше зміцнення позиції Республіки Кіпр, оскільки, з погляду турецької сторони, було б ще складніше анулювати суб'єкт міжнародного права, яким став Південний Кіпр як повноправний член ЄС. До договору про вступ Кіпру до Євросоюзу було додано два окремих протоколів. Один із них, документ під назвою «Десятий протокол», був пов'язаний із проблемами, які можуть виникнути у випадку подальшої невирішеності кіпрського питання. У цьому протоколі Північний Кіпр розглядався як «регіон Республіки Кіпр», який не підпадає під контроль законного уряду².

Таким чином, грецьке керівництво Кіпру звільняється від будь-якої відповідальності у разі не потрапляння Північного Кіпру під дію європейського законодавства. У підсумку, турками-кіпріотами була втрачена можливість бути прийнятими в ЄС одночасно з греками-кіпріотами. Так, якщо б Денкташ не відмовився від плану Аннана, членство грецької громади Кіпру в ЄС могло бути відстрочено.

Кіпр підписав угоду з ЄС, разом з 9-ма іншими країнами-кандидатами 16 квітня 2004 р. і став повноправним членом ЄС 1 травня 2004 р.³ Через місяць Європейська комісія прийняла спеціальні пропозиції щодо припинення «ізоляції громади турків-кіпріотів». Документ передбачав економічну допомогу громаді в розмірі 259 млн. євро, встановленню пільгових умов перетину

¹ Güney, A., Müftüler-Bac, M. The European Union and the Cyprus Problem 1961-2003 // Middle East Studies, 2 (41), P. 281-293.

² Шахин Э. Кипрский вопрос в переговорах о вступлении Турции в Европейский Союз (1990-е – начало XXI в.). автореф. дис. ...канд. ист. наук. СПб., 2017. 21 с.

³ Cyprus and the EU. The Embassy of the Republic of Cyprus in Rome. 2007. URL: http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/embassy_rome.nsf/DMLcyeu_en/DMLcyeu_en (дата звернення: 11.05.2022).

«зеленої зони» між двома частинами острова та сприянню торгівлі із турками-кіпріотами¹.

Розширення Східного Середземномор'я, прийняття Кіпру до ЄС і подальші інтеграційні процеси призвели до суперечливих результатів, які викликають ряд питань.

Кіпрський конфлікт на сучасному етапі законсервований та відносно стабільний. Проте дослідниками відзначається можливість для порушення «хиткої чаші рівноваги» і дестабілізації ситуації.

Варто зазначити, що «кіпрське питання» стало вже не просто локальною проблемою, а у зв'язку з глобалізаційними процесами, зайняло міжнародний порядок денний. Міжнародний вимір кіпрського конфлікту виражено в тому, що в нього залучені крім безпосередніх комбатантів (грецької та турецької громад Кіпру) численні актори та сили (Туреччина, Греція, ЄС, ООН), що ускладнює як врегулювання самого конфлікту, і систему взаємовідносин між залученими сторонами.

Двосторонні відносини Туреччини та Греції у XX – на початку XXI ст. відрізняє їх стале перебування в конфліктних умовах. Після відкритого конфлікту на Кіпрі 1975 р. відносини між Анкарою та Афіними не знаходяться у фазі, що передбачає відкрите збройне протистояння. Однак, незважаючи на відсутність бойових дій і незалежно від того, чи змінюються ці відносини на гірший чи кращий бік, вони, перебувають у стабільно конфліктних умовах.

Здійснений турецьким дослідником Бахаром Румелілі аналіз ролі ЄС у турецько-грецьких відносинах переконує у цьому, що у 1990-х рр. Брюссель ставив за мету «прив'язати» обидві держави до Заходу, керуючи їх суперництвом, і не був серйозно зацікавлений у врегулюванні турецько-грецького конфлікту².

¹ European Commission, Commission Proposes Comprehensive Measures to end Isolation of the Turkish Cypriot Community, Brussels, July 7, 2004. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_04_857/IP_04_857_EN.pdf (дата звернення: 11.05.2022).

² Rumelili B. The European Union's Impact on the Greek-Turkish Conflict. Working Papers Series in EU Border Conflicts Studies. Bogazici University, University of Birmingham, 2004. URL:

Але після подачі в 1990 р. урядом греків-кіпріотів від імені Республіки Кіпр заявки на вступ до ЄС Брюсселю довелося справді зайнятися турецько-грецькими відносинами. У будь-якому разі очевидно, що завдання їх врегулювання вийшло за міждержавні рамки. Інша річ, що спроби ведення переговорів як у двосторонньому форматі, так і за посередництва третіх сторін не привели наприкінці ХХ ст. до дієвих результатів¹.

Тривалість перебування турецько-грецьких відносин у конфліктних умовах ставить їх в один ряд із такими «вічними» проблемними вузлами міжнародних відносин, як кашмірська проблема у відносинах між Індією та Пакистаном або палестинська – у відносинах Ізраїлю майже з усім його мусульманським оточенням.

Варто відмітити, що основними пунктами протиріч між Туреччиною та Грецією були: питання про перегляд Лозаннського договору; про межу грецького континентального шельфу; кіпрське питання. По суті всі вони мають політичний характер. В економічній сфері діалог розвивався стабільно: відбувалося, хоч і не без вагань, поступове розширення співробітництва.

У листопаді 1993 р. під час візиту президента Кіпру (Південного Кіпру) Глафкоса Іоанну Клерідіса в Афіни, між Грецією та Кіпром була оголошена так звана «доктрина спільної оборони»². Ця доктрина спричинила негативну реакцію з боку Туреччини. У той же час, у грецькому суспільстві було актуалізоване досить болісне для Анкари Курдське питання. Таким чином, Греція почала намагатися здійснювати тиск на Туреччину за допомогою Курдської проблеми. Після цього інциденту, посол Греції був викликаний у Міністерство закордонних справ Туреччини для отримання пояснень та попередження.

http://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/government_society/polsis/research/2006/eu-border-conflict/wp06-eu-impact-on-the-greek-turkish-conflict.pdf (дата звернення: 12.04.2022).

¹ Атрашкевич А. Н. Турция и Греция: политические и экономические отношения в конфликтных условиях (1999–2017 гг.) // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2019. Т. 19. № 4. С. 675–689.

² Baskin O. Turk dis politikasi. Kurtulus savasindan bugume olgular, belgeler, yorumlar (1980– 2001) Istanbul, 2010. 637 p.

Проблеми у двосторонніх відносинах Туреччини і Греції, виникали одна за одною, сприяли підвищенню недовіри між двома сусідами. Проте візит грецького міністра закордонних справ Каролоса Папульяса до Туреччини у червні 1994 р. надав можливість зменшення напруги між державами. На переговорах, що відбулися під час візиту між К. Папульясом та його турецьким колегою Х. Четіном, були обговорені шляхи пошуку діалогу, однак такі ключові теми, як питання про 12-мильних територіальних водах Егейського моря, що залишилися поза обговоренням¹. Це пояснювалося тим, що обидві сторони вирішили не торкатися гострих тем для досягнення хоча б тимчасового компромісу. На цій зустрічі сторони підписали договори про туризм, культуру, подвійне оподаткування та інвестиції. В зв'язку зі скаргами Туреччини К. Папульяс обіцяв посприяти у наданні інформації про діяльність Курдської робітничої партії на території Греції.

Варто зазначити, що двостороння криза між Туреччиною та Грецією супроводжувалася внутрішньополітичною нестабільністю в Туреччині.

Викликана недовірою напруженість між Туреччиною та Грецією призвела до ряду інцидентів, що почалися в 1994 р. і досягли свого апогею у червні 1995 р. У той час парламент Туреччини дозволив уряду робити будь-які дії, включаючи військові, у разі реалізації Грецією рішення конвенції з Морського права ООН від 1982 р. у розширенні своїх територіальних вод у Егейському морі до 12 миль. У свою чергу, грецькі правлячі кола відмовилися розпрощатися із законним правом у розширенні своїх територіальних вод як потенційно можливим козирем. Влітку 1995 р. Греція, в рамках «доктрини спільної оборони» (з Республікою Кіпр), оголосила про свій намір відкрити авіабазу в Пафосі і розміщувати там літаки далекої дії А-7².

У період 1980–1990-х років у турецько-грецьких відносинах відзначалися нетривалі періоди зниження напруги. Зокрема, деяке пом'якшення відносин

¹ Baskin O. Turk dis politikasi. Kurtulus savasindan bugume olgular, belgeler, yorumlar (1980– 2001) Istanbul, 2010. 637 p.

² Козик К. А. Проблемы взаимоотношений Турции с Грецией и Кипром в конце XX- начале XXI вв.: диссертация... кандидата Исторических наук. URL: <https://www.dissercat.com/content/problemy-vzaimootnoshenii-turtsii-s-gretsiei-i-kiprom-v-kontse-xx-nachale-xxi> (дата звернення: 12.04.2022).

двох країн намітилося 1995 року, коли Греція зняла свої заперечення проти вступу Туреччини до митного союзу в рамках Європейського союзу (ЄС).

Проте вже 1997-1998 роках турецько-грецькі відносини знову загострилися, оскільки Туреччині знову було відмовлено у повноправному членстві в ЄС через окупацію нею Кіпру. Причиною чергового загострення турецько-грецьких відносин стало питання про закупівлю та розміщення на Кіпрі російських ракетних комплексів С-300МПУ-1, про що було підписано угоду наприкінці 1996 року. Це викликало різку реакцію у Туреччині. У 1998 році вона неодноразово затримувала та оглядала деякі, включаючи російські, судна у Чорноморських протоках, щоб не допустити постачання ракетних комплексів на Кіпр. Таку ж різку реакцію питання розміщення ракет викликало й у керівних колах НАТО.

Чинником напруженості у турецько-грецьких відносинах виявилася і курдська проблема. У 1998 р. турецькі ЗМІ висловлювали припущення про те, що Греція підтримує заборонену в Туреччині Робочу партію Курдистану (РПК) і надає їй матеріальну та моральну допомогу. Однак тоді було отримано запевнення від Греції та США, що подібна допомога не здійснюється¹.

У лютому 1999 року, однак, вибухнув скандал навколо РПК та її лідера Оджалана, оголошеного в Туреччині є державним злочинцем. Передостаннім притулком Оджалана стали Афіни, у тому числі він був переправлений до грецького посольства в Кенії з грецьким дипломатичним паспортом, виданим на ім'я громадянина Греції. Впливова турецька газета «Міллієт» стверджувала, що «операція Греції з порятунку Оджалана завдала нищівного удару по відносинам Анкари та Афін, і Греція повністю втратила довіру Анкари»².

Період 1999-2003 рр., можна вважати епохою «відлиги» в турецько-грецьких відносинах. Оскільки на саміті ЄС у Гельсінкі грецький уряд

¹ Логвинов О. А. К истории турецко-греческих противоречий // Культура народов Причерноморья. 2001. № 22. С. 102-107.

² Логвинов О. А. К истории турецко-греческих противоречий // Культура народов Причерноморья. 2001. № 22. С. 102-107.

підтримав прагнення Турецької Республіки інтегруватися у європейське товариство.

В Афінах вважали, що перспектива інтеграції сприятиме «європеїзації» Туреччини та прискоренню вирішення кіпрської проблеми. Разом з тим, оскільки для самої Греції принципове значення мало вступ до Європейського союзу Кіпру, 29 листопада 1999 р. грецький уряд направив у Гельсінкі меморандум, що містив умови для присвоєння Туреччині статусу кандидата. Найважливішою з них була умова про повноправне членство Республіки Кіпр ще до остаточного врегулювання кіпрської проблеми¹.

Гельсінкський саміт дійсно поклав початок стабілізації турецько-грецьких відносин. Для їх поліпшення і, відповідно, прискорення процесу вступу Туреччини до ЄС незабаром після саміту країни на пропозицію грецького уряду заснували в ЄС спеціальний спільний комітет. Перше засідання комітету за участю представників міністерств закордонних справ обох держав відбулося 28 лютого 2000 року в Анкарі. Його конкретним результатом стало проведення у 2000-2001 рр. ряду семінарів: з питань митного, фінансового та судового співробітництва та у сфері забезпечення безпеки та щодо співвіднесення національного законодавства із законодавством ЄС, а також щодо кооперації в сільськогосподарській сфері. Комітет розглянув і довгострокові питання розширення ЄС, проведення міжурядової конференції та ін.²

Значну роль у турецько-грецьких відносинах зіграли нові прем'єр-міністри обох держав: Костас Караманліс і Реджеп Тайіп Ердоган. У жовтні 2003 р. К. Караманліс, будучи лідером опозиції, направив вітання на адресу першого з'їзду Партії справедливості та розвитку. У листопаді Р. Т. Ердоган, змінивши свого соратника Абдуллу Гюля на посаді прем'єр-міністра

¹ Атрашкевич А. Н. Турция и Греция: политические и экономические отношения в конфликтных условиях (1999–2017 гг.) // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2019. Т. 19. № 4. С. 675–689.

² Joint Declaration on Turkey-Greece Cooperation in EU Matters Ankara. Ministry of Foreign Affairs of Republic of Turkey. April 6, 2001. URL: http://www.mfa.gov.tr/joint-declaration-on-turkey-greece-cooperation-in-eu-matters-ankara_-april-6_-2001.en.mfa (дата звернення: 10.04.2022).

Туреччини, заявив, що настав час вирішити кіпрську проблему. У березні 2004 р., за два дні до парламентських виборів у Греції, він побажав у телефонній розмові К. Караманлісу перемоги на них. Наприкінці того ж місяця обидва прем'єри брали участь у переговорах з кіпрського питання в Люцерні, де обговорювався план Генерального секретаря ООН Кофі Аннана¹.

Введення плану Коффі Аннана щодо кіпрського питання та референдум напередодні вступу Кіпру до ЄС було досить знаковим. Референдум прояснив ситуацію щодо бажання жителів обох громад возз'єднатися. Виявляється, 76% греків-греків виступають проти возз'єднання острова.

Згідно з планом Аннана, грецький та турецький військові контингенти на острові мають бути скорочені до 6000 осіб до 2011 р. і до 3000 осіб до 2018 р. загалом, а зрештою – до 950 та 650 військовослужбовців відповідно кожною країною. Разом з тим, розмір турецької частини території на Кіпрі зменшувався із 36 до 29%.

У плані Аннана також передбачалися особливості державного устрою. Так щоб не порушувати національний баланс у парламенті, вибори сенаторів потрібно було проводити з урахуванням етнічного походження, а не громадянства. Передбачалося, що сам парламент буде складатися з 48 осіб – по 24 особи від кожної громади.

Щодо федерального уряду, то він мав складатися з 6 членів – трьох турків та трьох греків. Водночас співвідношення представників грецьких та турецьких кіпріотів у Європарламенті – чотири та дві особи.

Пости президента та віце-президента, які могли зайняти тільки члени ради президента у складі 6 греків- і 3 турків-кіпріотів, сторони зобов'язані були займати по черзі, змінюючись кожні десять місяців. На наступному етапі передбачалося, що президентство протягом 40 місяців належатиме грецьким кіпріотам, а потім протягом 20 місяців – турецьким. На всі рішення ради президента необхідно було отримати заохочення, принаймні, одного члена,

¹ The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem. March 31, 2004. URL: http://www.hri.org/docs/annan/Annan_Plan_April2004.pdf (дата звернення: 10.04.2022).

який представляє турків-кіпріотів. План включав прийняття федеральної Конституції¹.

Для Об'єднаної Республіки Кіпр. Кофі Аннан пропонував створити комісію для зближення позицій двох громад та вирішення спірних проблем, а також встановити обмежене право повернення біженців на колишні місця проживання².

План Аннана передбачав зменшення турецької території та репатріацію грецьких біженців, створення розділеної на грецьку та турецьку автономії Об'єднаної Кіпрської Республіки з коаліційним урядом з представників грецької та турецької громад, які обираються пропорційно займаним автономіями територіям.

У Люцерні греко-кіпрською та турецько-кіпрською сторонами було внесено фінальні коригування, і 24 квітня 2004 р. на острові було проведено референдум. Турки-кіпріоти підтримали «план Аннана», греки-кіпріоти висловилися проти нього. Як основна причина неприйняття ними «плану Аннана» їх лідер Тассос Пападопулос назвав відсутність у цьому плані пункту про обов'язкове висилання з острова турецьких військових³.

Незважаючи на провал плану Аннана, тоді ж у квітні відбулася важлива для двосторонніх відносин подія: вперше за 16 років Грецію з офіційним візитом відвідав прем'єр-міністр Туреччини. Своїм візитом Р. Т. Ердоган продемонстрував, що відмова греко-кіпрської сторони від «плану Аннана» не зіпсувала особистих відносин між лідерами двох країн.

І хоча 1 травня 2004 р. Республіка Кіпр офіційно стала членом Європейського союзу, завдяки чому греко-кіпрська сторона отримала перевагу на переговорах щодо кіпрського врегулювання під егідою ЄС. Ймовірно, це не позначилося на відносинах Туреччини та Греції. Більше того, у липні 2004 р.

¹ Сулейманов А. В. Проблема Кипра: история и современность // Мировая экономика и международные отношения. 2019. Т. 63, № 2. С. 75–84.

² UN Comprehensive Settlement Plan of the Cyprus Question. URL: <http://www.mfa.gov.tr/un-comprehensive-settlement-plan-of-the-cyprus-question.en.mfa> (дата звернення: 10.05.2022).

³ Атрашкевич А. Н. Турция и Греция: политические и экономические отношения в конфликтных условиях (1999–2017 гг.) // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2019. Т. 19. № 4. С. 675–689.

вони набули «сімейну» конотацію: К. Караманліс став шафером на весіллі дочки Р.Т. Ердогана. Враховуючи давню взаємну недовіру у відносинах двох держав, слід визнати, що цей жест мав яскравий політичний підтекст¹.

Нарешті, у липні 2005 р. на виконання підписаної в 2003 р. угоди про постачання природного газу з Туреччини до Греції, К. Караманліс і Р.Т. Ердоган запустили будівництво газопроводу від турецько-грецької межі до м. Комотіні в номі Еврос. Відкриття газопроводу відбулося у 2007 р.²

В цей період у Туреччині та у світі відбулися значні зміни. Туреччина, яка відмовилася від статусу країни-кандидата в ЄС на саміті в Люксембурзі перервала відносини з ЄС і приступила до зміцнення відносин із ТРПК. Стурбований подібною ситуацією Брюссель усвідомив помилку та був змушений змінити свою політику.

З іншого боку, помилку усвідомили і в Афінах, оскільки зрозуміли, що поза ЄС тиснути на Туреччину у питаннях Кіпру та регіону Егейського моря неможливо.

Переговори, що проводилися з метою вирішення кіпрського питання відбувалися протягом тривалого періоду. Зустрічі, які проходили під головуванням Генерального секретаря ООН К. Аннана, впертість лідера ТРПК Р. Денкташа і результат правильного використання цього факту Г. Клірідіс дали грекам-кіпріотам можливість вступу до ЄС.

Напередодні референдуму щодо плану Аннана становище на острові було неоднозначним. Турко-кіпріотський народ, що втомився від роками, що триває ізоляції та бідності, хотів вступу до ЄС разом з Республікою Кіпр, однак, Південний Кіпр не бажав тягнути за собою проблемний північ.

¹ Κώστας Καραμανλής και Ταγίп Ерτογάν το 2008... April 22, 2007. URL: <http://www.kathimerini.gr/283898/article/epikairothta/politikh/kwstas-karamanlhs-kai-tagip-erntogan-to-2008> (дата звернення: 10.04.2022).

² Атрашкевич А. Н. Турция и Греция: политические и экономические отношения в конфликтных условиях (1999—2017 гг.) // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2019. Т. 19. № 4. С. 675—689.

24 квітня 2004 року на Кіпрі був проведений референдум про об'єднання острова. Близько 75% греків-кіпріотів висловилися проти плану Аннана, тоді як 65% турків-кіпріотів його підтримали¹.

Підтримка плану більшістю етнічних турків острова пояснювалося його більшою прихильністю до турецької меншини: на момент початку конфлікту турки становили лише 18 % населення острова, тому втрата 8,5 % території в обмін на міжнародне визнання все одно гарантувала б турецькій громаді диспропорційне землеволодіння. контролю над 28,5% острова. Окрім цього, 33% членів уряду також мали бути турками, що знову-таки було значно більше історичної турецької присутності на острові².

Греків-кіпріотів не влаштувало в плані Аннана те, що він не містив зобов'язань для турецької сторони вивести з Кіпру війська, а також дозволяв проживати на острові переселенцям з Туреччини, що ставило під сумнів можливість повернення грецьких біженців, адже їхні будинки вже давно знайшли нових господарів — переселенців із Туреччини (таким чином для повернення біженців потрібно було виселити близько 100 тисяч турків).

Ймовірно, помилкою ЄС стало дострокове гарантування, що в ЄС буде прийнятий як повноправний член тільки Південний Кіпр незалежно від того, чи буде знайдено політичне вирішення кіпрського питання у межах ООН. В результаті такого стану речей, серед турецького населення різко зменшилася довіра до ЄС.

Таким чином, Кіпрське питання стало інструментом тиску у греко-турецьких відносинах. Незважаючи на те, що було зроблено чимало спроб щодо врегулювання «кіпрської проблеми», успіхів так і не було досягнуто. Це мало важливе значення для Греції і Туреччини та Європейського Союзу, як посередника у цьому конфлікті.

¹ The Comprehensive Settlement Of The Cyprus Problem. 31 March 2004. URL: <https://web.archive.org/web/20120328062304/http://www.zypern.cc/extras/annan-plan-for-cyprus-2004.pdf> (дата звернення: 01.05.2022).

² The Comprehensive Settlement Of The Cyprus Problem. 31 March 2004. URL: <https://web.archive.org/web/20120328062304/http://www.zypern.cc/extras/annan-plan-for-cyprus-2004.pdf> (дата звернення: 01.05.2022).

Процес врегулювання знаходиться на «замороженій стадії» знаходиться не конфлікт як такий, а лише політичне вирішення «кіпрського питання», зокрема, переговорний процес зайшов у глухий кут. Позитивним прогресом, якого було досягнуто – це бажання сторін конфлікту інтегруватися в ЄС та його структури.

Варто зазначити, що відносини між Туреччиною та Грецією у сфері економіки та двосторонні угоди призвели до активізації контактів у двох напрямках. Основним органом у врегулюванні двосторонніх економічних відносин була Греко-турецька бізнес-рада партнерства, яка організувала робочі групи для подальшого розвитку відносин між турецькою та грецькою бізнес-спільнотами. Були мобілізовані всі сили для створення сприятливого ґрунту, що сприяє зміцненню миру між обома країнами. Прямим наслідком цього процесу стала розробка значних проектів обох державах, що спричинило у себе зростання товарообміну з-поміж них.

Необхідно вказати, що ще однією сферою поліпшення греко-турецьких відносин, є туризм. Турецькі та грецькі туристичні компанії підписали договір про співпрацю. Відповідно до нього було реалізовано велику кількість спільних програм, що призвело до значного збільшення притоку туристів в обох країнах.

Як наслідок характерного для цього періоду пом'якшення напруженості двосторонніх відносин взаємозалежність двох країн у всіх сферах економіки істотно зросла.

Отже, даний хронологічний проміжок, можна охарактеризувати як нерівномірний та строкатий у відносинах між Грецією та Туреччиною. Численні загострення відносин та відносне їх потепління на початку ХХІ ст. Туреччина і Греція здійснили ряд заходів у поліпшенні відносин між державами, це свідчить про складність відносин між державами.

ВИСНОВКИ

Протягом десятків років Кіпрський територіальний конфлікт був важливим питанням та стратегічною метою політики провідних європейських країн. Фактично, геополітичне становище Кіпру зумовило складну ситуацію, яка протягом століть перетворювала Кіпр на місце протистояння між потужними державами світу.

Кіпр опинившись на перехресті трьох континентів, починаючи з 1950-х років, виявився об'єктом напружених розбіжностей та насильства, викликаного зіткненням інтересів та взаємних претензій двох етнічних громад – греків-кіпріотів та турків-кіпріотів – та Греції і Туреччини.

Серйозною проблемою, з якою зіткнулися багато держав у ХХ ст., стала політизація поняття етнічності та трансформація етнічних груп у політичні структури, що потребують автономії, державності чи об'єднання з іншими державами. Усе це підриває єдність держави та змінює існуючу систему міжнародних відносин.

Грецька та турецька громади здавна живуть на острові Кіпр. Після проголошення незалежності Кіпру в 1960 році обидві громади сформували один уряд. Наприкінці 1963 р. між двома громадами спалахнув збройний конфлікт. Турецька громада створила ще один набір «органів виконавчої влади».

Влітку 1974 року грецький військовий блок намагався об'єднати Кіпр і Грецію. Від імені держави-гаранта втрутилася Туреччина, яка взяла під контроль північну частину Кіпру, що становить близько третини від загальної площі острова. З того часу Кіпр розділився на дві частини – південну і північну.

Приклад Кіпру є досить показовим у плані політизації етнічності та інтернаціоналізації внутрішнього етнічного конфлікту.

Сучасна реальність та неурегульованість даного конфлікту важливим питанням у тристоронніх відносинах між Грецією, Туреччиною та ЄС.

Призупинення та замороження конфлікту не означає його вичерпання та вирішення, тобто це проблема, яка у будь-який момент може розгорнутися з новою силою. Хоча, довготривалий кіпрський конфлікт, мав багато шансів на загострення та розпалення, проте, завдяки дипломатичним засобам, до нинішнього моменту, вдавалося цьому запобігати.

Даний територіальний спір є цікавим прикладом для розуміння ролі ЄС та ООН у процесі вирішення конфлікту, або його замороженні.

Греко-турецькі відносини та Кіпрська проблема порушують багато взаємопов'язаних питань і, враховуючи роль ЄС у ньому, не можна оминати більш фундаментальні питання у відносинах між державами, такі як національні інтереси та права людини, гарантії цілісності та безпеки держави, незалежності тощо.

Варто зазначити, що вступ Кіпру до ЄС, приніс позитивні плоди для обох сторін, зокрема, покращилася економіка і соціальні умови Кіпру, добробут і життєві стандарти. Водночас це посилює переговорні позиції проти Туреччини, але не так, як було очікувано кіпрською політичною елітою. Політика ЄС щодо «кіпрського питання» знаходиться під сильним впливом Великої Британії та Туреччини. У кіпрському конфлікті ЄС сприймається як більше економічна і менш політична співдружність.

Приналежність Кіпру до ЄС підтверджує той факт, що південна частина острова порівняно з північною має більш функціональну, стабільну демократію та економіку.

Процес об'єднання Кіпру є досить складним, враховуючи культурні, мовні та релігійні аспекти, а військова присутність Туреччини перешкоджає возз'єднанню.

Врегулювання конфлікту на Кіпрі ЄС продемонстрував, що він не прагне вирішувати проблеми в політиці конфліктів і вважає за краще проводити гнучку політику, засновану на компромісах.

У цілому кіпрський конфлікт показує потребу в сильнішому міжнародному об'єднанні, яке могло б гарантувати рівне застосування міжнародного права, основних прав людини та захисту слабких у військовому відношенні країн від зовнішньої агресія.

Хоча Туреччина приділяє значну увагу розвитку відносин з Близьким Сходом, який обирає багатовекторну зовнішньополітичну модель, її головним пріоритетом, протягом десятків років, залишається європейська орієнтація.

Актуальним нині залишається і протистояння між Грецією та Туреччиною. Важливим аспектом турецько-грецького конфлікту залишається невирішеність питання Кіпру, а також Егейського моря.

Щодо турецько-грецьких відносин у 1980–1990-ті рр., варто вказати, що суперечності та шляхи їх вирішення мають складний сценарій. І турецьке, і грецьке суспільства чекали від своїх урядів рішучості і, як мінімум, непоступливості до опонентів, однак членство обох країн у НАТО часто пом'якшувало протиріччя з-поміж них. Це стосувалося, перш за все, питань, пов'язаних з Егейським морем та Кіпром.

Греція і Туреччина, є проблемними членом НАТО через невирішеність «кіпрського питання». Кіпр є спірною територією між Туреччиною та Грецією. Окупація Кіпру Туреччиною перевернула грецьке суспільство та погляди на членство в НАТО. Оскільки конфлікт відбувався між державами-членами НАТО, тому тоді ж (у 1974 р.) президент Греції К. Караманліс заявив про вихід його країни з військового блоку НАТО. Країна опинилася на піку антиамериканських настроїв, які поступово пішли на спад і 1980 року Греція знову повернулася до військової організації альянсу.

Якщо відносини між Туреччиною та Грецією у 1980-ті – 1990-ті роки були напруженими та конфліктними, то на початку XXI ст. можна, казати про фазу налагодження діалогу та покращення взаємовідносин.

Проте налагодження діалогу між двома державами не відбувалося у головних спірних питаннях двосторонніх відносин – Кіпрської та Егейської проблем. Ці питання, по суті, так і залишились у «замороженому» стані.

Проте двосторонній діалог намітився в економічній та гуманітарній сферах. Багато в чому це пояснюється тим, що урядам обох держав на початку ХХІ ст. було не до конфронтації та збільшення витрат на озброєння. Туреччина потребувала хорошої оцінки з боку ЄС для подальшого вступу до цієї організації. Формально, ідеологічною основою налагодження відносин у цей період послужила концепція А. Давутоглу «нуль проблем із сусідами».

Таким чином, проаналізувавши всі чинники, ми прийшли до висновку, що участь Греції та Туреччини у цьому конфлікті не сприяла його вирішенню, а навіть більшою мірою посилювала його, оскільки обидві держави переслідували свої національні інтереси, в які не входило зміцнення статусу Республіки Кіпр як незалежної суверенної держави.

Отже, внутрішній кіпрський конфлікт, що почався як міжетнічні протиріччя, ініційовані третьою стороною, а саме Британською імперією для просування своїх національних інтересів у регіоні, переріс спочатку у міждержавний конфлікт – регіональне протистояння Греції та Туреччини, а потім у глобальне протистояння.

Миротворчі зусилля ООН не змогли стримати та вирішити конфлікт, оскільки не всі суб'єкти системи міжнародних відносин діють у рамках цієї системи. У певний момент Кіпр став заручником інтересів суб'єктів даної системи, і всі подальші події були визначені. І центральне місце тут займає його важливе геополітичне розташування.

Приклад Кіпрського конфлікту показує, що міжетнічний конфлікт, ускладнений певними чинниками внутрішнього та зовнішнього порядку, може перерости у міждержавний – регіональний конфлікт, а у разі втручання великих держав може за певних умов внести дестабілізуючі елементи й у глобальний рівень міжнародних відносин.

Отже, увесь період невирішеності кіпрської проблеми, можна охарактеризувати як нерівномірний та різноманітний у греко-турецьких відносинах. Погіршення відносин та їх відносне покращення з часом, вказують на складність і глибину проблеми відносин між державами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Документи ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> (дата звернення: 05.05.2022).
2. Резолюції Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН. URL: https://www.un.org/depts/los/general_assembly/other_general_assembly_documents.html (дата звернення: 01.05.2022).
3. Выступление Г. Иакову перед Советом Безопасности ООН в связи с провозглашением незаконного «Турко-Кипрского государства». Никосия, 1983. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-1983> (дата звернення: 05.05.2022).
4. Цюрихсько-лондонські угоди 1959 р. URL: https://www.embargoed.org/wp-content/uploads/2018/02/1959_London_and_Zurich_-Agreements.pdf (дата звернення 23.05.2022).
5. Agenda 2000. For a Stronger and Wider Union. July 15, 1997. Bulletin of the European Union. Supplement 5/97. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda2000/com97-2000_en.pdf (дата звернення: 09.04.2022).
6. Cyprus as an international business and financial center. Repot by the Minister of Finance, Dr Chistodoulos 16 Apr. 1998.
7. Cyprus and the EU. The Embassy of the Republic of Cyprus in Rome. 2007. http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/embassy_rome.nsf/DMLcyeu_en/DMLcyeu_en (дата звернення: 14.05.2022).
8. Draft statement and consolidated Draft agreement presented by the Secretary – General in April 1985 // Turkish Policy on Cyprus and efforts to solve the Cyprus Problem. Nicosia, 1999. P. 50.

9. European Commission, Commission Proposes Comprehensive Measures to end Isolation of the Turkish Cypriot Community, Brussels, July 7, 2004. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_04_857/IP_04_857_EN.pdf (дата звернення: 11.05.2022).
10. Final Communique of the Session of the North Atlantic Council 7–8 December 1978 // NATO. URL: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27006.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 10.05.2022).
11. Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Greece, Cyprus, Turkey, 1973-1976 Gebundene Ausgabe. URL: <https://static.history.state.gov/frus/frus1969-76v30/pdf/frus1969-76v30.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).
12. Foreign Relations of the United States, 1977–1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece · Cyprus; Turkey; Greece. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v21> (дата звернення: 10.05.2022).
13. Greek Memorandum. Position of the Greek Government on Greece's Relations with the European Communities, 22 March 1982 // Bulletin of the European Communities. 1982. № 3. P. 90–93.
14. Treaty of Guaranty. Signed at Nicosia on 16 August 1960. URL: http://www.mfa.gr/images/docs/kypriako/treaty_of_guarantee.pdf (дата звернення: 14.05.2022).
15. The European Council at Corfu, June 24-25, 1994 // Bulletin of the European Commission. 1994. №. 6. P. 7–20.
16. The Speech of the Turkish Foreign Minister I. Cem at a Meeting of the 55th General Assembly of the UN. September 16, 2000. P. 10–12. URL: <https://daccess-ods.un.org/TMP/3409017.32444763.html> (дата звернення: 21.01.2022).

17. The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem. March 31, 2004.
URL: http://www.hri.org/docs/annan/Annan_Plan_April2004.pdf (дата
звернення: 10.04.2022).
18. The U.N. Secretary – General’s opening statement on 9 August 1980. URL:
[https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/issue/straitstimes19800809-
1](https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/issue/straitstimes19800809-1) (дата звернення: 05.05.2022).
19. Κώστας Καραμανλής και Ταγίπ Ерντογάν το 2008... [Κοστας Καραμανлис и
Тайип Эрдоган в 2008 го-ду...]. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*. April 22, 2007. URL:
[http://www.kathimerini.gr/283898/article/epikairothta/
politikh/kwstas-karamanlhs-kai-tagip-erntogan-to-2008](http://www.kathimerini.gr/283898/article/epikairothta/politikh/kwstas-karamanlhs-kai-tagip-erntogan-to-2008) (дата звернення: 10.04.2022).
20. Major Greek – Turkish Communiques in 1988 // Fascell D. Committee on
Foreign Affairs. Tampa: Foreign Affairs, 1988. Desember 28. P. 13–18.
21. United Nations Convention on the Law of the Sea (done at Montego Bay,
December 10, 1982) Article 76. URL: [https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.P.
53](https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.P.53) (дата звернення: 10.05.2022).
22. UN Comprehensive Settlement Plan of the Cyprus Question. URL:
[http://www.mfa.gov.tr/un-comprehensive-settlement-plan-of-the-cyprus-
question.en.mfa](http://www.mfa.gov.tr/un-comprehensive-settlement-plan-of-the-cyprus-question.en.mfa) (дата звернення: 10.05.2022).

Література:

23. Атрашкевич А. Н. Турция и Греция: политические и экономические
отношения в конфликтных условиях (1999–2017 гг.). // Вестник
Российского университета дружбы народов. Серия: Международные
отношения. 2019. Т. 19. № 4. С. 675–689.
24. Бредихин О. Н. Кипрский конфликт: генезис и основные этапы развития:
автореф. дис... на уч. степени канд. полит. Наук. Москва, 2006. 31 с.
25. Бредихин О. Н. Кипрский конфликт в системе международных
отношений // МЭиМО, 2003. № 4. С. 54–62.

26. Власова К. В. Греция и Европа: 70 лет спустя. Современная Европа: 60 лет после Римских договоров. Ч. II / отв. редакторы Е. А. Маслова, О. Ю. Потемкина. М.: Ин-т Европы РАН, 2017. С. 15–25.
27. Гаджиев А. Г. Высадка в Афинах: к итогам визита Р. Т. Эрдогана в Грецию. URL: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/17-05-10e.htm> (дата звернення: 01.04.2022).
28. Гаджиев Ф. Независимость де-факто: Турецкая Республика Северного Кипра. М.: REGNUM, 2008. 176 с.
29. Каневська М. Ф. Эгейский вопрос в греко-турецких отношениях // Россия в мировой политике. М., 2003. Ч. 2. С. 138–154.
30. С. В. Формування міжетнічних протиріч на Кіпрі в 1960–1963 рр.: правовий аспект // Гуржіївські історичні читання. 2012. С. 296–298.
31. Ковальський С. В. Кіпрський досвід євроінтеграції (1970–1980-ті рр.) // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин. Луганськ, 2006. Вип. 2. С. 86–89.
32. Ковальський С. Кіпрське питання в європейських інтеграційних процесах (1960–2004 рр.) // Європейські історичні студії. 2019. № 12. С. 28–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2019_12_4. (дата звернення: 09.04.2022).
33. Козик К. А. Проблемы взаимоотношений Турции с Грецией и Кипром в конце XX- начале XXI вв.: диссертация... кандидата Исторических наук. URL: <https://www.dissercat.com/content/problemy-vzaimootnoshenii-turtsii-s-gretsiei-i-kiprom-v-kontse-xx-nachale-xxi> (дата звернення: 12.04.2022).
34. Колыхалов А. М. Кризис 1974 года в Организации Североатлантического договора: выход Греции из военной организации Альянса // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. Новосибирск: Капитал. 2016. № 1. С. 80–85.

35. Комар Н. В. Вигоди та втрати Греції в процесі європейської інтеграції // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2018. Випуск 45. С. 298–312.
36. Киреев Н. Г. Метаморфозы правящей элиты Турции // Политическая элита Ближнего Востока. М., 2000. С. 72–89
37. Кудряшова Ю. С. Перспективы дальнейшего сближения Турции с Европейским Союзом и его последствия для России. Институт Ближнего Востока. Востоковедный сборник (выпуск восьмой). М., 2007. С. 104–132.
38. Кудряшова Ю. С. Турция и Европейский Союз: история, проблемы и перспективы взаимодействия. Москва, 2010. 364 с.
39. Киреев Н. Г. Метаморфозы правящей элиты Турции. Политическая элита Ближнего Востока. М., 2000. 176 с.
40. Логвинов О. А. К истории турецко-греческих противоречий // Культура народов Причерноморья. 2001. № 22. С. 102–107.
41. Милтиаду М., Куфудакис В. Кипрский вопрос. Краткое изложение. Республика Кипр, Никосия, 2010. 64 с..
42. Михеева Н. М. Проблема Кипра в отношениях Турции и Евросоюза: история и современное состояние. // Universum: общественные науки: электрон. научн. журн. 2015. № 4 (14). URL: <https://7universum.com/ru/social/archive/item/2105> (дата звернення: 09.04.2022).
43. Поцхверия Б. М. Внешняя политика Турции в 60-х – 80-х годах XX в. М., 1986. С. 86-87.
44. Пивоваров С. 37 лет назад Северный Кипр объявил о независимости, его признает и содержит только Турция. URL: <https://babel.ua/ru/texts/54622-37-let-nazad-severnyy-kipr-obyavil-o-nezavisimosti-ego-priznaet-i-soderzhit-tolko-turciya-rasskazyvaem-o-stareyshem-zamorozhennom-konflikte-v-evrope-kotoryy-ne-smogli-razreshit-5-gensekov-oon>. (дата звернення: 12.01.2022).

45. Республика Кипр: Справочник РАН. / Ин-т востоковедения. 3-е изд. М.: Наука, 1992. 304 с.
46. Сафрастьян Р. Турция и Кипрская проблема: эпизоды «Большой игры» / 21-й ВЕК, № 2. 2005. С. 54–65.
47. Старкин С. В., Лебедева Е. В. Кипрская проблема в контексте реализации стратегии ЕС по урегулированию этноконфессиональных конфликтов // Общество: философия, история, культура. 2013. № 4. С. 33–36.
48. Сулейманов А. В. Проблема Кипра: история и современность. // Мировая экономика и международные отношения. 2019. Т. 63, № 2. С. 75–84.
49. Троніна О. В. Кіпрський конфлікт: історико-політологічний аналіз // Науковий Вісник Дипломатичної Академії України. 2003. Вип. 8. С. 144–151.
50. Шахин Э. Кипрский вопрос в переговорах о вступлении Турции в Европейский Союз (1990-е – начало XXI в.). автореф. дис. ...канд. ист. наук. СПб., 2017. 21 с.
51. Шмаров В. А. Кипр в средиземноморской политике НАТО. М.: Наука, 1982. 248 с.
52. Шмаров В. А. Особенности политики империализма в Восточном Средиземноморье. М.: «Наука». 1986. 256 с.
53. Ясірова Ю. Програмні засади політичних партій Республіки Кіпр з кіпрської проблеми в контексті процесу євроінтеграції. Вісник Маріупольського державного університету. Серія. Історія. Політологія. 2014. Вип. 10. С. 141–150.
54. Ясірова Ю. Ф. Партійна система Республіки Кіпр в умовах євроінтеграції: дисертація на здобуття ступеня кандидата політичних наук. Маріуполь, 2017. 238 с.
55. Aksu F. Turkish-Greek Relations and the Cyprus Question: Quo Vadis? // UNISCI Discussion Papers, N° 23. May 2010. P. 207-223. URL:

- <http://www.turkishgreek.org/yayinlar/makaleler/makaleler-1/item/122-turkish-greek-relations-and-the-cyprus-question-qou-vadis> (дата звернення: 10.05.2022).
56. Bahcheli T. Greek-Turkish relations and U.S. foreign policy: Cyprus, the Aegean, and regional stability. University of Michigan Library. January 1, 1997. 56 URL: <https://www.usip.org/sites/default/files/resources/pwks17.pdf> (дата звернення: 10.05.2022)
 57. Bahcheli T. Cyprus in the Post-Cold Era: Moving Toward a Settlement? // Greek-Turkish Relations and U.S. Foreign Policy. P.20.
 58. Baskin O. Turk dis politikasi. Kurtulus savasindan bugume olgular, belgeler, yorumlar (1980– 2001) Istanbul, 2010. 236 p.
 59. Birand M.A. Turkey and the Davos Process: Experiences and Prospects // The Greek-Turkish Conflict in the 1990s. Domestic and External Influences. Bonn, 1991. P. 29.
 60. Cyprus as an international business and financial center. Repot by the Minister of Finance, Dr Chistodoulos 16 Apr.1998.
 61. Claude Nicolet, United States Policy towards Cyprus, 1954–1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention. Mannheim und Mohnesee, Germany: Bibliopolis Mannheim und Mohnesee, 2001. 361 p.
 62. Dante B. Fascell Committee on Foreign Affairs. Washington, 1988. P. 4. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CRPT-106hrpt1049/html/CRPT-106hrpt1049.htm> (дата звернення: 10.05.2022).
 63. Dimitrios Bitsios. Beyond the Borders (in Greek). Athens: Estia. 1983, 254 p.
 64. Dokos T., Tocci N. Palm A., Kasapoglu C. Greek-Turkish relations and the Cyprus dispute: impact on Turkish and EU scenarios. URL: https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/project_papers/feuture/greek_turkish_relations_and_the_cyprus_dispute_impact_on_turkey_eu_scenarios (дата звернення: 23. 05.2022).

65. Greek Memorandum. Position of the Greek Government on Greece's Relations with the European Communities, 22 March 1982. Bulletin of the European Communities. 1982. № 3. P. 90–93.
- 66.¹ Gokakin B. The Turko – Greek dispute and Turkey's Relations with the European Union. Ankara: Bilkent University, January, 2001. 134 p.
67. Goktepe C. The Cyprus Crisis of 1967 and Its Effects on Turkey's Foreign Relations. Middle Eastern Studies, 2005, vol. 41 (3). p. 431-444.
68. Güney, A., Müftüler-Bac, M. The European Union and the Cyprus Problem 1961-2003 // Middle East Studies, 2 (41), p. 281–293.
69. Kaliber A. Securing the Ground through Securitized Foreign Policy: The Cyprus Case // Security Dialogue., 2005 vol. 36 (3), P. 319–337.
70. Kalaitzaki T. US mediation in Greek-Turkish disputes since 1954. Mediterranean Quarterly // Duke University Press. 2005. Volume 16. Issue 2. P. 106–124. URL: <https://read.dukeupress.edu/mediterranean-quarterly/article-abstract/16/2/106/1532/US-Mediation-in-Greek-Turkish-Disputes-since-1954> (дата звернення: 09.05.2022).
71. Κώστας Καραμανλής και Ταγίπ Ерντογάν το 2008... April 22, 2007. URL: <http://www.kathimerini.gr/283898/article/epikairothta/politikh/kwstas-karamanlhs-kai-tagip-erntogan-to-2008> (дата звернення: 10.04.2022).
72. Kyris, G. (2012). The European Union and the Cyprus Problem: a story of limited impetus. Eastern Journal of European Studies, 1 (3), p. 87–99.
73. Kyris G. Europeanisation and Conflict Resolution: The Case of Cyprus. Barcelona, November 2013. 16 c. URL: https://www.ibei.org/europeanisation-and-conflict-resolution-the-case-of-cyprus_20622.pdf (дата звернення: 12.05.2022).
74. Lesser Ian O. Turkey in a Changing Security Environment // Journal of International Affairs. 2000, vol. 54 (1). P. 183.
75. Lindley D. Cyprus' Road to European Union Accession Missed Opportunities to Promote a Cyprus Solution // Hellenic Studies. Vol 11. No 1. 2003. P. 37–

56. URL: <https://ejournals.lib.uoc.gr/index.php/hellst/article/view/878> (дата звернення 23.05.2022).
76. Lindley, Dan. 2007. "Historical, Tactical, and Strategic Lessons from the Partition of Cyprus." *International Studies Perspectives* 8 (2): 224–41. URL: <https://www3.nd.edu/~dlindley/handouts/CyprusPartition.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).
77. Nikos Barbarousis, "The Militarization of Limnos," *Tetradia*, no. 21 (in Greek) (1985): 79–87.
78. Oran B. *Türk dış politikası. Kurtulus savasından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (1980–2001). Istanbul, 2010. P. 585.
79. Rumelli B. The European Union's impact on the Greek-Turkish conflict: A Review of the Literature // Working paper series in EU border conflicts studies. Birmingham, 2004. No. 6. P. 45. URL: <http://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/government-society/polsis/research/2006/eu-border-conflict/wp06-eu-impact-on-the-greekturkish-conflict.pdf> (дата звернення: 12.04.2022).
80. Rumelili B. Liminality and perpetuation of conflicts: Turkish-Greek Relations in the Context of Community-Building by the EU // *European Journal of International Relations*. 2009. P. 224.
81. Rizas Sotiris, *Union, Division, Independence: The United States and Britain in Search for Solution to the Cyprus Question, 1963–1967* (in Greek). Athens, 2000. 167 p.
82. Sezer D. The Strategic Matrix of the SEM: A Turkish Perspective // *The Greek-Turkish Conflict in the 1990-s. Domestic and External influence*. Bonn, 1991. P. 119.
83. Sjursen H., Smith K. E. Justifying EU Foreign Policy: The Logic Understanding EU Enlargement // *Rethinking European Union Foreign Policy*. Manchester: Manchester University Press, 2004. P. 126-141.
84. Joint Declaration on Turkey-Greece Cooperation in EU Matters Ankara. Ministry of Foreign Affairs of Republic of Turkey. April 6, 2001. URL:

http://www.mfa.gov.tr/joint-declaration-on-turkey-greece-cooperation-in-eu-matters-ankara_-april-6_-2001.en.mfa (дата звернення: 08.05.2022).